

ANA KONULARIYLA DİN SOSYOLOJİSİ

Editörler

Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK
Prof.Dr. Mehmet Cem ŞAHİN

© Copyright 2024

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN	Sayfa ve Kapak Tasarımı
978-625-375-246-0	Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı	Yayıncı Sertifika No
Ana Konularıyla Din Sosyolojisi	47518
Editörler	Baskı ve Cilt
Emine ÖZTÜRK	Vadi Matbaacılık
ORCID iD: 0000-0003-2127-7431	Bisac Code
Mehmet Cem ŞAHİN	SOC039000
ORCID iD: 0000-0001-9788-353X	DOI
Yayın Koordinatörü	10.37609/akya.3435
Yasin DİLMEN	

Kütüphane Kimlik Kartı
Ana Konularıyla Din Sosyolojisi / ed. Emine Öztürk, Mehmet Cem Şahin.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2024.
484 s. : tablo. ; 160x235 mm.
Kaynakça var.
ISBN 9786253752460

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara
Tel: 0312 431 16 33
siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Elinizdeki çalışma 2024 Mart ayından 2024 Aralık ayına kadar üzerinde çalıştığımız tam on aylık uzun bir mesai neticesinde ortaya çıkmış olan bir çalışmadır. Tam on aylık bu mesai daha önce yine Akademisyen yayınevinden çıkmış olan Din Sosyolojisi kitabımızdan farklı olarak Ana Konularıyla Din Sosyolojisi başlığını taşımaktadır ki, bu kitap Din Sosyolojisine matuf toplumsal değişmeden sekülerleşmeye, göçten çevre kirliliğine, yeni dini hareketlerden İslam toplumu açısından olmak kaydıyla mürted konusuna, aile ve aile içi şiddetten, kuşaklar ve din konusuna, din sosyolojisi açısından dini referans gösteren terör konusuna ve hatta siyaset ve din, iktisat ve din, konusuna, Türkiye’de Alevilik konusuna ve Türkiye’de mevcut laiklik anlayışlarına varıncaya kadar pek çok konuyu ihtiva eden bir kitaptır.

Bizi kırmayıp kitaba katkılarını sunan bütün değerli akademisyen meslektaşlarıma teşekkürü bir borç biliyorum. Belki de ilk defa olarak bir sosyoloji kitabında sosyolojik teoriler yerine ilk defa olarak doğrudan toplumun sorunlarına değinen mesela İslami açıdan mürted konusunu bir sosyoloji kitabında hem de bir hadisçi hocamızın zaviyesinden ele alma cüreti gösterdik. Bu kitap doğrudan toplumsal sorunlarımıza mercek tutmayı amaçlayan bir kitap olması hasebiyle ve de kitapta kuru din sosyolojisi teorilerine yahut kuramlarına yer vermek yerine diğer Müslüman Türk toplumunun sorunlarına mercek tutmayı amaçlayan bir kitap olması yönüyle kanaatimizce bir ilktir. Umarız okuyanı ve istifade eden bol olur.

Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK & Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN
KARS-ARALIK/2024

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1	Sosyolojik Açıdan Toplumsal Değişim ve Din	1
	<i>Fatih YILDIRIM</i>	
BÖLÜM 2	Din Sosyolojisi Açısından Eğitim ve Din.....	33
	<i>Fatih YILDIRIM</i>	
BÖLÜM 3	Sosyolojik Açıdan Aile ve Din.....	53
	<i>Latife KABAKLI ÇİMEN</i>	
BÖLÜM 4	Din Sosyolojisi Açısından Sekülerleşme ve Din.....	83
	<i>Ersin SAVAŞ</i>	
BÖLÜM 5	Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset	105
	<i>Abdurrahman YALÇI</i>	
BÖLÜM 6	Sosyolojik Açıdan Kuşaklar ve Din	127
	<i>Fatma ODABAŞI</i>	
BÖLÜM 7	Din Sosyolojisi Açısından İktisat ve Din.....	159
	<i>Asım KASAPOĞLU</i>	
BÖLÜM 8	Din Sosyolojisi Bağlamında Din ve Terör	195
	<i>Halil AYDINALP</i>	
BÖLÜM 9	Yeni Çevrecilik Paradigmaları ve Din: Teolojik Ekoloji Paradigması.....	241
	<i>Nihat OYMAN</i>	

BÖLÜM 10	Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Alevilik ve Bektâşilik.....	257
	<i>Hasan COŞKUN</i>	
BÖLÜM 11	“Dinini Değıştirenı Öldürün” Rivayeti Üzerine Bir Değeriendirme	283
	<i>Ahmet Emin SEYHAN</i>	
BÖLÜM 12	Din Sosyolojisi Açısından Şiddet ve Aile İçi Şiddet.....	323
	<i>Emine ÖZTÜRK</i>	
BÖLÜM 13	Türklere Yapılan Dinî Baskılar ve Asimilasyonların Gölgesinde “1989 Bulgaristan Göçü”	371
	<i>Melda Medine SUNAY</i> <i>Seda MUTİ TABANLI</i>	
BÖLÜM 14	Çağdaş Toplumun Manevi Yüzü: Yeni Dinî Hareketlerin Sosyolojik İncelemesi	383
	<i>Yılmaz ARI</i>	
BÖLÜM 15	Türkiye’nin Kırsal Alanlarında Yaşayan Alevilere Dair Yapılmış Akademik Çalışmalar Üzerine Bir Değeriendirme	437
	<i>Taner ŞEKERLİ</i>	
BÖLÜM 16	Niyazi Berkes’in Perspektifinden Din Sosyolojisi ve Laiklik	457
	<i>İlker OFLU</i>	

YAZARLAR

Doç. Dr. Yılmaz ARI

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi AD.

Prof. Dr. Halil AYDINALP

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Doç. Dr. Hasan COŞKUN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Doç. Dr. Latife KABAKLI ÇİMEN

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık AD.

Dr. Asım KASAPOĞLU

Gençlik ve Spor Bakanlığı, Tortum Gençlik ve Spor İlçe Müdürü

Doç. Dr. Fatma ODABAŞI

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi AD.

İlker OFLU

MEB, Erbaa İstiklal Ortaokulu

Nihat OYMAN

MEB'de Öğretmen, Doktora Öğrencisi

Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi AD

Dr. Öğr. Üyesi Ersin SAVAŞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Bilimleri AD.

Prof. Dr. Ahmet Emin SEYHAN

Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis AD.

Doç. Dr. Melda Medine SUNAY

Bursa Teknik Üniversitesi, İTBF, Sosyoloji Bölümü

Taner ŞEKERLİ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji AD., Yüksek Lisans Öğrencisi, Astsubay (meslek)

Seda MUTİ TABANLI

Erciyes Üniversitesi, SBE, İşletme AD., Doktora Öğrencisi

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman YALÇI

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi AD.

Arş. Gör. Dr. Fatih YILDIRIM

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi AD.

Sosyolojik Açıdan Toplumsal Değişim ve Din

Fatih YILDIRIM¹

1. GİRİŞ

Sosyoloji “toplumsal değişim”i ve “toplumsal düzen”i sistematik ve nesnel bir tarzda anlamaya, açıklamaya ve yorumlamaya çalışan bilimsel bir disiplindir. Bu tanımda tırnak içerisinde verdiğimiz iki kavram, sosyolojiyi diğer tüm sosyal bilimlerden ayıran en temel iki vasfıdır. Bunlar da sosyolojinin doğuş koşullarında yatmakta, hatta oradan kaynaklanmaktadır. Çünkü sosyoloji, Peter L. Berger’in ifadesiyle, Batı toplumlarının kendine özgü tarihsel tecrübeleri neticesinde on dokuzuncu yüzyılda karşı karşıya kaldığı devasa toplumsal değişim ve toplumsal krize/düzensizliğe mukabelede bulunma tarzıdır.² Bu tarz sosyolojinin kurucularında çok net bir şekilde gözükmür. Öyle ki, her biri (Comte, Spencer, Marx, Durkheim, Weber, Simmel vd.) birer toplumsal değişim kuramı geliştirmiş ve bunun üzerinden yeni, modern toplumsal düzenin mahiyeti üzerine düşüncelerini serdetmişlerdir.³ Kısacası, doğuşu ve gelişimiyle sosyoloji biliminin merkezi kavram ve ilgi odağı toplumsal değişim olmuştur.

Sosyolojinin doğuş mahiyetini belirleyen ve on dokuzuncu yüzyıl Batı toplumlarının tecrübe ettiği devasa toplumsal değişimin altında yatan en önemli etmenlerden birisi de dindir. Binlerce yıllık geleneksel, dinsel toplumsal düzenden modern, seküler toplumsal düzene geçişle tavsif edebileceğimiz bu toplumsal değişimin zorunlu olarak üzerinde durduğu en temel soru(n)ların başında din gelmektedir. Bundan ötürü, yukarıda isimlerini saydığımız kurucu sosyologların

¹ Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi AD., fatih.yildirim@deu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-7772-2050.

² Peter L. Berger & B. Berger, *Sociology: A Biographical Approach*, UK: Penguin Books, 1976, s. 30-33.

³ Adil Çiftçi, *Sosyolojiye Giriş: Bir Özgürlük Tarzına Çağrı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

birlikte, araştırmalar, dini geleneklerin ve hareketlerin çevre etiği ve sürdürülebilir uygulamalara nasıl katkıda bulunduğunu keşfedebilir. Post-seküler toplumlar, seküler ve dini ideolojilerin bir arada varlığını inceleme ve bunların kamusal söylem ve politika oluşturmadaki rollerini araştırma fırsatları sunabilir. Dolayısıyla dini aşırılığın ya da radikalliğin dinamiklerini, itici güçlerini ve toplumsal istikrar ve dönüşüm üzerindeki etkilerini anlamak küreselleşen dünyada kritik öneme sahiptir.

Son söz olarak; din ve toplumsal değişim çalışmaları, toplumsal dönüşümü ve inanç sistemlerinin insan eylemlerini şekillendirmedeki rolünü anlamak için hayati bir alan olmaya devam etmektedir. Gelenekleri koruma ve yenilik ilhamı verme kapasitesine sahip olan din, toplumların ahlaki, kültürel ve siyasi dokusunu şekillendirmeye devam eden güçlü bir kurumdur. Disiplinler arası yaklaşımları benimseyerek, çeşitli kültürel perspektiflere açık olarak ve çağdaş meseleleri ele alarak, gelecekteki araştırmalar, bu karmaşık ve her zaman geçerli olan *din-toplumsal değişim karşılıklı ilişkisini* daha da aydınlatabilirler.

KAYNAKLAR

- Abu-Raiya, H., & Pargament, K. I. (2015). Religious Coping Among Diverse Religions: Commonalities And Divergences. *Psychology of Religion And Spirituality*, 7(1), 24–33.
- Akgül, M. (2012). Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din. N. Akyüz & İ. Çapçioğlu (Ed.), *Din Sosyolojisi El Kitabı* (ss. 181-210). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akyüz, Niyazi & şahin, Mehmet C. (2020). Dini Tecrübenin Anlatımı. Emine Öztürk (Ed.), *Din Sosyolojisi* (ss. 117-129). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Alexander, J. C. (2003). *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. New York, NY: Oxford University Press.
- Appadurai, A. (2003). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Armstrong, K. (2000). *The Battle For God: Fundamentalism in Judaism, Christianity, and Islam*. London: Harper Collins.
- Aydın, M. (2017). *Değişim Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Berger, P. L. (1967/2011). *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. Open Road Media. <https://www.perlego.com/book/2383678>.
- Berger, P. L. (1973). Religious Institutions. In N. J. Smelser (Ed.), *Sociology: An Introduction* (ss. 303-347). New York, NY: John Wiley & Sons.
- Berger, P. L. (2001). Reflections on The Sociology of Religion Today. *Sociology of Religion*, 62(4), 443-454.
- Berger, P. L., & Berger, B. (1976). *Sociology: A Biographical Approach*. UK: Penguin Books.
- Bernardi, F., Gonzalez, J. J., & Requena, M. (2006). The Sociology of Social Structure. In B. Bryant & D. Peck (Eds.), *21st Century Sociology: A Reference Handbook* (ss. 162-170). Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Calhoun, C. (1995). *Critical Social Theory: Culture, History, and The Challenge of Difference*. Cambridge, MA: Blackwell.

- Carson, C. (1982). *In Struggle: SNCC and the Black Awakening of the 1960s*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Coser, L. A. (1957). Social Conflict and the Theory of Social Change. *The British Journal of Sociology*, 8(3), 197-207.
- Coşkun, A. (2011). *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Çiftçi, A. (2016). *Sosyolojiye Giriş: Bir Özgürlük Tarzına Çağrı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Çiftçi, A. (2017). *Din Sosyolojisine Giriş Ya Da Meleklerle Ağıt*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Durkheim, E. (1912/2009). *Dini Hayatın İlk Şekilleri (The Elementary Forms of the Religious Life)*. (Çev. İzzet Er). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Elder, G. H. (1978). Approaches to Social Change and The Family. *American Journal of Sociology*, 84, S1-S38.
- Eyüpoğlu, O. (2003). Türkiye'de Sosyal Değişme ve Kur'an Yorumları İlişkisi: Cumhuriyet Dönemi Örneği. *Doktora Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile And Brazil*. New York, NY: Monthly Review Press.
- Geertz, C. (1973/2016). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. London: Fontana Press.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of The Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Ginsberg, M. (1958). Social Change. *The British Journal of Sociology*, 9(3), 205-229.
- Granovetter, M. (1979). The Idea of "Advancement" In Theories of Social Evolution and Development. *American Journal of Sociology*, 85(3), 489-515.
- Gusfield, J. R. (1963). *Symbolic Crusade: Status Politics and the American Temperance Movement*. Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Gutierrez, G. (1988). *A Theology of Liberation: History, Politics, and Salvation*. Maryknoll, NY: Orbis Books.
- Günay, Ü. (2001). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, J. (2006). Religion In The Public Sphere. *European Journal of Philosophy*, 14(1), 13-16.
- Hernes, G. (1976). Structural Change in Social Processes. *American Journal of Sociology*, 82(3), 513-547.
- Hunter, J. D. (1991). *Culture Wars: The Struggle to Define America*. New York: Basic Books.
- Janowitz, M. (1975). Sociological Theory and Social Control. *American Journal of Sociology*, 81(1), 82-108.
- Sofuoğlu Kılıç, N. (2020). Covid-19 Küresel Salgınına Eko-Dini Tepkiler: Çevre Hareketleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 116-127.
- Kongar, E. (2019). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (19. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lenski, G. (1976). History and Social Change. *American Journal of Sociology*, 82(3), 548-564.
- Lincoln, E. C., & Mamiya, L. (1990). *The Black Church in the African American Experience*. Duke University Press.
- Lipset, S. M. (2017). *Revolution and Counterrevolution: Change And Persistence in Social Structures*. New York, NY: Routledge.
- Mead, M. (1974). Social Change and Cultural Surrogates. *Education*, 94(4), 350-361.
- Messina-Dysert, G., & Ruether, R. (2014). *Feminism and Religion in the 21st Century*. Routledge. <https://www.perlego.com/book/1665991>

- Nanda, M. (2003). *Prophets Facing Backward: Postmodern Critiques of Science and Hindu Nationalism in India*. Rutgers University Press.
- Nisbet, R. A. (1969/1975). *Social Change and History*. New York, NY: Oxford University Press.
- Ogburn, W. F. (1922/1966). *Social Change with Respect to Culture and Original Nature*. New York, NY: Dell.
- Okumuş, E. (2003). *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Osa, M. (1997). Creating Solidarity: The Religious Foundation of The Polish Social Movement. *East European Politics and Societies*, 11(2), 339-365.
- Ozankaya, Ö. (1973). Toplumsal Değişme Üzerine Düşünceler (Yaşamı Değiştirmek, Yasayı Değiştirmektir). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(28), 35-55.
- Parsons, T. (1961). Some Considerations on The Theory of Social Change. *Rural Sociology*, 26(3), 219.
- Perşembe, E. (1991). Toplumsal Değişme ve Din İlişkisi Üzerine. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(5), 171-180.
- Rostow, W. W. (1959). The Stages of Economic Growth. *The Economic History Review*, 12(1), 1-16.
- Said, E. (1978/2003). *Orientalism: Western Conceptions of The Orient*. London & New York: Penguin.
- Servaes, J. (2011). Social Change. *Oxford Bibliographies Online*.
- So, A. Y. (1990). *Social Change and Development: Modernization, Dependency, and World-System Theories*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Solmaz, B. (2011). Toplumsal Değişme Olgusu Çerçevesinde Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 192-212.
- Spencer, H. (1882). *Principles of Sociology*. New York, NY: D. Appleton.
- Stark, R., & Bainbridge, W. S. (1985). *The Future of Religion: Secularization, Revival, and Cult Formation*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Stark, R., & Finke, R. (2000). *Acts of Faith: Explaining The Human Side of Religion*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Sunar, L. (2014). Türkiye'de Sosyal Bilimlerde Toplumsal Değişim. *Sosyoloji Dergisi*, 3(29), 84.
- Sztompka, P. (1994). *The Sociology of Social Change*. Oxford: Blackwell.
- Şahin, Mehmet C. (2020). *Kavram Atlası: Din Sosyolojisi I*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tellioglu, O & Taşdemir, H. (2016). 1989 Sonrası Polonyada Katolik Kilisesi'nin Rolü. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), ss. 117-134.
- Ülver, L. (2013). Peter L. Berger ve Rodney Stark'ın Din Kuramlarında Dinsel Çoğulculuk Anlayışı. *Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Vago, S. (2003). *Social Change*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Wallerstein, I. (1992). The West, Capitalism, and the Modern World-System. *Review*, 15(4), 561-619.
- Weber, M. (1920/1989). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. (Trans. T. Parsons). London: Unwin Hyman.
- Weinstein, J. (2010). *Social Change*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Wilson, B. (1966/2016). *Religion in Secular Society: Fifty Years On*. Oxford University Press.
- Woods, E. B. (1907). Progress as a Sociological Concept. *American Journal of Sociology*, 12(6), 779-821.
- Yılmaz, S. (2019). *Türkiye'de Toplumsal ve Dini Değişimin İzleri: AK Parti İktidarında Nereden Nereye*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Din Sosyolojisi Açısından Eğitim ve Din

Fatih YILDIRIM¹

1. GİRİŞ

Eğitim ve din, insanlık tarihi boyunca bireyler, gruplar ve toplumların şekillenmesinde merkezi roller üstlenmiş iki temel kurumdur. Hem bireylerin/toplumların kimlik ve değer oluşumunda hem de toplumsal düzenin devamında önemli işlevlere sahiptirler. Eğitim, toplumsal normların, değerlerin ve kültürün aktarılmasında birincil araç olarak görülürken, din ise kutsallık temelli inanç sistemleri ve eylemleri aracılığıyla bu süreçleri destekler veya dönüştürür.

Sosyoloji ve din sosyolojisinin kurucu babaları, eğitim ve dinin birbirini nasıl etkilediği ve dönüştürdüğü konusunda sosyoloji anlayışlarına göre farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Emile Durkheim, eğitim ve dini toplumsal düzenin korunmasında tamamlayıcı unsurlar olarak görmüş ve bu iki kurumun toplumsal ahlaki değerleri aktarmadaki işlevlerini vurgulamıştır.² Max Weber ise dinin ahlaki/etik değerlerinin eğitim ile ilişkisine temas etmiş, özellikle Kapitalizm-Kalvinizm ilişkisinde Protestanların eğitim durumunu diğer mezhep ve din mensuplarından ayırıcı bir vasıf olarak öne sürmüştür.³ Öte yandan Karl Marx, bir yönüyle hem eğitimi hem de dini toplumsal eşitsizlikleri ve sınıf yapılarını sürdürmek için kullanılan araçlar olarak değerlendirmiş; diğer yönüyle eğitimin işçi sınıfı bilincine kaynaklık teşkil etmesi adına ona önemli işlevler yüklemiştir.⁴

¹ Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi AD., fatih.yildirim@deu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-7772-2050.

² Andrew K. Ottoway, "The Educational Sociology of Emile Durkheim", British Journal of Sociology, 6(3), ss. 215-216, 1955

³ Max Weber, *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. (çev. T. Parsons), London: Unwin Hyman, s. 5-6, 1920 (1989).

⁴ Glenn Rikowski, "Marx and the Education of the Future", Policy Futures in Education, 2(3-4), ss. 567-

yıcı bir içerikle yapılandırılabilir. Bu, yalnızca çoğunluk dinlerini değil, azınlık inançlarını da temsil eden bir modelin benimsenmesiyle mümkün olabilir.

Dijital platformların kullanımı, din eğitiminin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir. Ancak, bu süreçte içeriklerin denetlenmesi ve radikal ideolojilerin yayılmasının önlenmesi toplumsal düzen ve uyum adına kritik öneme sahiptir. Dijitalleşmenin din eğitimi üzerindeki etkisini değerlendirirken denetimsiz içeriklerin genç bireylerin aşırılık yanlısı ideolojilere maruz kalma riskini artırabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle, dijital içeriklerin etik ve ahlaki standartlara uygun şekilde geliştirilmesi hayati bir önemi haizdir.

Son söz olarak; din eğitimi, çağdaş toplumlarda hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkili bir alan olmaya devam etmektedir. Ancak, bu alanın sunduğu fırsatların tam anlamıyla kullanılabilmesi için içerik ve uygulama düzeyinde dikkatli bir yapılandırmaya ihtiyaç vardır. Bu yapılandırmada din sosyolojisi disiplininin sahip olduğu formasyon, içerik, birikim ve bakış açısı beklenenden ve tahmin edilenden çok daha fazla yapıcı katkı sunabilir. Özellikle din ile ilişkisi ve etkileşimi bağlamında çokkültürlülük, dijitalleşme, küreselleşme vb. gibi din sosyolojisinin temel çalışma alanları ve konularının ve bunlardan elde edilen bulguların din eğitimine entegre edilmesi, bu alandaki potansiyelin açığa çıkarılmasını sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Apple, M. W. (2014). *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age* (3. Baskı). Routledge. <https://www.perlego.com/book/1607744>
- Arthur, James. (2017). Secular Education and Religion. *The Oxford Handbook of Secularism*. New York: Oxford University Press, 401-416.
- Asroni, A. (2022). Religious Education Amid the Challenges of Religious Radicalism. *Khulasah : Islamic Studies Journal*, 3(1), 1-15. <https://doi.org/10.55656/kisj.v3i1.44>
- Bacquet, S. (2015). Religious Symbols and the Making of Contemporary Religious Identities. R. Sandberg (Ed.) *Religion and Legal Pluralism* (113-132). Surrey: Ashgate.
- Barb, A. (2019). The New Politics of Religious Education in the United States and Germany. *German Law Journal*, 20(7), 1035-1046.
- Berger, P. L. (1973). Religious Institutions. In N. J. Smelser (Ed.), *Sociology: An Introduction* (303-347). New York, NY: John Wiley & Sons.
- de Ridder-Symoens, H. (1992). *A History of the University in Europe: Volume I, Universities in the Middle Ages* (Gen. Ed. Walter Rüegg). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, R. (2013). *Rethinking Religious Education and Plurality*. Routledge. <https://www.perlego.com/book/1620864>.
- Jarvis, P (Ed.). (2006). *The Theory and Practice of Teaching* (2. Baskı). New York, NY: Routledge.
- Kaymakcan, R. (2006). Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler. *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler*, 27, 21-36.

- Küçükcan, T. (2004). Dini Yayıncılıkta İnternet (Sanal Dini İletişim Açısından Yeni Alanlar ve Yeni Stratejiler). *II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi*. Mustafa Yeşilyurt (Ed.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Makdisi, G. (1981). *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Morris, E. (2016). Children: Extremism and Online Radicalization. *Journal of Children and Media*, 10(4), 508–514. <https://doi.org/10.1080/17482798.2016.1234736>.
- Noddings, N. (2006). Educational Leaders as Caring Teachers. *School Leadership and Management* 26(4), 339-345.
- Ottoway, Andrew K. (1955). The Educational Sociology of Emile Durkheim. *British Journal of Sociology*, 6(3), 213-227.
- Özen, G. Ç. (2022). Öncü Sosyologlar ve Eğitim. Mehmet Cem Şahin & Mustafa Güçlü (Ed.), *Eğitim Sosyolojisi* (ss. 26-53). Kars: Ertem Kafkars Yayınları.
- Öztürk, E. & Akyüz, N. (2020). Din Sosyolojisi: Tarihi, Ortaya Çıkışı, Oluşumu ve Gelişim Süreci ve Teorileri. Emine Öztürk (Ed.), *Din Sosyolojisi* (ss. 1-115). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Rao, S. S. & Singh, S. (2018). Max Weber's Contribution to the Sociology of Education: A Critical Appreciation. *Contemporary Education Dialogue*, 15(1), 73-92.
- Rey, T. (2014). *Bourdieu on Religion*. Routledge. <https://www.perlego.com/book/1559969>
- Rikowski, G. (2004). Marx and the Education of the Future. *Policy Futures in Education*, 2(3-4), 565-577.
- Singer, B. B. (1975). Jules Ferry and the Laic Revolution in French Primary Education. *Paedagogica Historica*, 15(2), 406-425. <https://doi.org/10.1080/0030923750150204>
- Somel, S. A. (2001). *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire, 1839–1908: Islamization, Autocracy and Discipline*. Leiden: E. J. Brill.
- Şahin, Mehmet C. (2020). *Kavram Atlası: Din Sosyolojisi I*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Weber, M. (1920/1989). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. (Trans. T. Parsons). London: Unwin Hyman.
- Zorlu, Y. (2022). Sosyolojide Eğitim Kuramları. Mehmet Cem Şahin & Mustafa Güçlü (Ed.) *Eğitim Sosyolojisi* (53-99). Kars: Ertem Kafkars Yayıncılık.

Sosyolojik Açından Aile ve Din

Latife KABAKLI ÇİMEN¹

GİRİŞ

Aile insanlık tarihiyle başlayan ve günümüze kadar varlığını sürdüren evrensel bir kurum olarak kabul edilmektedir. Bütün medeniyetlerde, hukuk sistemleri, din, kültür ve ahlaki değerleri ile aileye büyük önem verilmiş ve devam etmesi için korumaya almıştır.² Genellikle bireyler barınma, kabul görme, sevgi ve güven gibi ihtiyaçlarını aile içerisinde karşılamaktadır. Aile aynı zamanda dini inancın, kültürün ve toplumsal değerlerin, aktarılmasında önemli işlevler yerine getirmektedir. Dolayısıyla aile hem birey hem de toplum hayatının şekillenmesinde belirleyici bir role sahiptir.³ Gökalp'e göre aile, "toplumsal kurumların en eskisi olan milletin dirlik ve birliğinin yegâne sağlayıcısı olan kurumudur."⁴

Aile, toplumsal yapının en önemli ve esaslı altyapı dokusunu meydana getirmektedir. İnsanın kişiliği, inancı, alışkanlıkları, kültürü ve kimliği aile ortamında kazanılmaktadır. İnsanların toplum hayatına hazırlanması ve topluma kazandırılması yönünde ilk eğitim de ailede başlamaktadır. Çocuklar öncelikle anne ve babalarını kendilerine örnek alarak büyümektedir. Bu bakımdan, kişilerin aile hayatları ne kadar sağlam, düzenli ve sağlıklı olursa, toplumu oluşturan bireyler de bununla doğru orantılı olarak, mutlu, güvenilir, uyumlu ve problemsiz olur. Ailenin yapısında ve işlevlerinde meydana gelen bozukluklar topluma

¹ Doç. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık AD., latife.cimen@izu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-4973-3630

² Yadigâr Aluş, *Türk Ailesinde Eşler Arası Mutluluk Algısı ve Beklentileri: Sakarya İli Örneği* (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 30.

³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010), 75.

⁴ Ziya Gökalp, Makaleler IX, Haz., Şevket Beysanoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1978), 122.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman. Kurt, Abdurrahman. “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2009): 1-26.
- Ackerman, N.W. *The Psychodynamics of Family Life*. Oxford: Basic Books Inc, 1958.
- Adak, Nurşen. “Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile”, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, ed. Sevinç Güçlü, İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Alma Lanser-Van der Velde. Geloven Leren. *Een Theoretisch en Empirisch Onderzoek Naar Wederkerig Geloofsleren*. Kampen: Kok, 2000.
- Aluş, Yadigar. *Türk Ailesinde Eşler Arası Mutluluk Algısı ve Beklentileri: Sakarya İli Örneği*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Amiran K. Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi. 1995.
- Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yayınevi.2000.
- Arslantaş, Nuh. *İslam Toplumunda Yahudiler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Arslantürk, Zeki, “Din ve Toplum”, Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi içinde, Ed. Niyazi. Akyüz-İhsan Çapçioğlu İstanbul: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2010.
- Ateş, Ali Osman. *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, İstanbul: Beyan Yayınları. 1996.
- Bandura, Albert. *Social Learning Theory*. Morristown: General Learning Press, 1971.
- Bardakoğlu, Ali vd., *İslam ve Toplum*, İslam İlmihali 2. Cilt, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Bartkowski, John, P. “Religious Socialization among American Youth: How Faith Shapes Parents, Children, and Adolescents.” In the Sage Handbook of the Sociology of Religion. Edited by James A. Beckford and N. Jay Demerath III. London: Sage, 2007, 25-51.
- Baruch, D.W- Hyman Miller. *Evlilikte Cinsellik*, Çev. belli değil, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.
- Berger, Peter L. *The Sacred Canopy*, Garden City, New York: Doubleday and Company, Inc, 1967.
- Berger, Peter. *Dini Kurumlar*, (Çev. A. Çiftçi), DEÜİFD, IX, İzmir 1995.
- Spilka, Bernard- Ralph W- Hood, Bruce Hunsberger, and Richard Gorsuch. *The Psychology of Religion. An Empirical Approach*. Third Edition. New York: The Guilford Press, 2003.
- Birsen, Gökçe. “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, Aile Yazıları I, (Der: B. Dikeçligil ve A. Çığdem) Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Bilim Serisi No: 5/1(1990).
- Butler, M. H., Stout, J. A., Gardner, B. C., (2002) “Prayer as a conflict resolution ritual: Clinical implications of religious couple report of relationship softening, healing perspective, and change responsibility”. *American Journal of Family Therapy*, 30/1(2002), s. 19-37.
- Christopher G. Ellison, and Darren E. Sherkat. “Obedience and Autonomy: Religion and Parental Values Reconsidered.” *Journal for the Scientific Study of Religion* 32/ 4 (1993): 313–29.
- Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Cornelia G. Vergouwen. *Een Hemelsbrede Gelijkenis. Geloofsopvoeding in Godsdienstpsychologisch Perspectief*. Kampen: Kok, 2001.
- Curtis, Kristen Taylor- Ellison, Christopher G. “Religious Heterogamy and Marital Conflict”, *Journal of Family Issues*, 23 (2002): 551-576. <https://doi.org/10.1177/0192513X02023004005>
- Çelik, Celalettin. Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklaşması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 8 (2010): 25-35.
- Darling, Nancy- Steinberg, Laurence. “Parenting Style as Context: An Integrative Model.” *Psychological Bulletin*. 113/3 (1993): 487–96.
- De Hart, Joep. “Impact of Religious Socialization in the Family”, *Journal of Empirical Theology* 3/1 (1990): 59-78, doi: <https://doi.org/10.1163/157092590X00048>
- Douglas L. Flor, and Nancy F. Knapp. “Transmission and Transaction: Predicting Adolescents’ Internalization of Parental Religious Values.” *Journal of Family Psychology* 15/ 4 (2001): 627–45.

- Duane F. Alwin. "Religion and Parental Child Rearing Orientations: Evidence of a Catholic-Protestant Convergence." *American Journal of Sociology* 92/2 (1986): 412-40.
- Ekin vd., "Augustinus'un De Bono Coniugali (Evliliğin Yararı Üzerine) Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *Beytulhikme Int J Phil* 12 /2 (2022): 417-436.
- Elder, Glen - Conger, Rand. *Children of the Land*. Chicago: The University Chicago Press, 2000.
- Elser, M. Lisa D. Pearce and Melinda Denton: A Faith of Their Own: Stability and Change in the Religiosity of America's Adolescents. *J Youth Adolescence* 42, 1112-1115 (2013). <https://doi.org/10.1007/s10964-013-9956-y>
- Ergeshkyzy, Aziza. *Aile İçi Roller ve Manevi Yaklaşım*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Erkal, Mustafa. *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, İstanbul: Der Yayınları, 2012.
- Ethem, İbrahim. *Özgüven, Evlilik ve Aile Terapisi*, Ankara: PDREM Yayınları, 2000.
- Fichter, Joseph. *Sosyoloji Nedir?* çev., Nilgün Çelebi, İstanbul: Anı Yayıncılık, 1990.
- Freyer, Hans. *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, Çev. Tahir Çağatay, Ankara: AÜ. DTCF. Yayınları, 1968.
- Gökalp, Ziya. Makaleler IX, Haz., Şevket Beysanoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1978.
- Gökçe, Hatice. "Dünü, Bugünü, Yarını ile Aile", *Sosyoloji Notları*. 1/1 (2017): 50-63.
- Gunnoe, M. L- Moore, K. A. Predictors of religiosity among youth aged 17-22: A longitudinal study of the National Survey of Children. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 41/4(2002): 613-622. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00141>
- Güner, Osman. *Resüllullah'ın Ehl-i Kitap'la Münâsebetleri*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997.
- Holeman, V. T. "Marital reconciliation: A Long and Winding Road", *Journal of Psychology and Christianity*, 22/ 1 (2003): 30-42.
- Hutsebaut, Dirk. *Een Zekere Onzekerheid*. Jongeren en Geloof. Amersfoort: Acco, 1995.
- İçten, Erdinç. "Ketuba ve Aile İçi Sorumluluklar". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (Haziran 2020), 229-255
- Jacob David, "Marriage", *Encyclopedia of Theology*, Ed., Rahner, Karl, Crossroad, NY 1986.
- Jasper van de Pol, and Frank van Tubergen. "Inheritance of Religiosity among Muslim Immigrants in a Secular Society." *Review of Religious Research* 56/1 (2014): 87-106. doi:10.1007/s13644-013-0128-z
- Joachim, Wach. *Din sosyolojisi*, Çev. Ünver. Günay, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Joan E. Grusec. "A History of Research on Parenting Strategies and Children's Internalization of Values." In *Parenting and Children's Internalization of Values. A Handbook of Contemporary Theory*. Edited by Joan E. Grusec and Leon Kuczynski. New York: Wiley, 1997, pp. 3-22.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 1987.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, Çev. Dominik Pamir. İstanbul: Yaylacık Matbaacılık, 2000.
- Kızılabdullah, Şahin. "Dinlerin Birey, Aile ve Toplum Barışına Katkısı (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam)", Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Kirman, M. A. "Dini Hayatın İkel Biçimleri ve Türkçe Çevirisi Üzerine", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015):133-147.
- Köse, Saffet. "Nikahın Dini, Ahlakı ve Psikolojik Değeri", Bir Değer Olarak Aile, Konferanslar Tebliği, Antalya, 2010, s. 356.
- Lambert, N. M., Dollahite, D. C., (2006). "How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve and Overcome Marital Conflict", *Family Relations*, 55/ 4, (2006 October): 439-449.
- Larson, L.E. (2020). "Dindarlık ve Evliliğe Bağlılık: 'Ölüm Bizi Ayırınca'ya Dek'in Değerlendirilmesi". Çev. F. Balcı Arvas. *Dini Araştırmalar*. 23(59): 493-516.
- Latife Kabaklı- Çimen, Türk Töresinde Kadın ve Aile, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2003.

- Lenski, Gerhard. *The Religious Factor. A Sociological Study of Religion's Impact on Politics, Economics, and Family Life*, rev. ed. New York: Doubleday Anchor Books, 1963.
- Liliane E. Troll- Vern L. Bengtson. "Generations in the Family." In *Contemporary Theories about the Family. Research-Based Theories*. Edited by Wesley R. Burr, Reuben Hill, F. Ivan Nye, and Ira L. Reiss. New York: MacMillan, 1979, vol. I, pp. 127–61.
- Lisa D. Pearce, "Religion and Youth" in *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*, 2015, s.298-306
- Lisa D. Pearce, and William Axinn. "The Impact of Family Religious Life on the Quality of Mother-Child Relations." *American Sociological Review* 63, no. 6 (1998): 28-810.
- Loek Halman, Erik van Ingen, *Secularization and Changing Moral Views: European Trends in Church Attendance and Views on Homosexuality, Divorce, Abortion, and Euthanasia*, *European Sociological Review*, Volume 31, Issue 5, October 2015, Pages 616–627, <https://doi.org/10.1093/esr/jcv064>
- Luther, Martin. *Martin Luther'in Uzun İlmihali*. Çev. Nur Nirven, İstanbul: Gerçeğe Doğru Yayınları, 2011.
- Nevevi, M. Riyazü's Salihin ve Tercemesi, Çev. Kıvamüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem, Cilt 1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1990.
- Mahoney, Annette, "Religion in Families, 1999–2009: A Relational Spirituality Framework." *Journal of Marriage and Family*. 72/ 4 (2010): 805–27.
- Mahoney A, Pargament KI, Tarakeshwar N, Swank AB. "Religion in the home in the 1980s and 1990s: a meta-analytic review and conceptual analysis of links between religion, marriage, and parenting." *J Fam Psychol*.15/4(2001): 559-96. doi: 10.1037//0893-3200.15.4.559. PMID: 11770466
- Maliapaard, Mieke- Marcel Lubbers. "Parental Religious Transmission after Migration: The Case of Dutch Muslims." *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 39/3 (2012): 425–42. doi:10.1080/1369183X.2013.733862.
- Menachem M. Brayer, *The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective*, Ktav Pub & Distributors Inc (June 1, 1986)
- Mensching, Gustav. *Dini Sosyoloji*. Çev. M. Aydın. Konya: Tekin, 1994.
- Mitsvot, Çev: Şeli Toros -Jak Pardo, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2009.
- Mustafa Tekin, "Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu", *Aile Sosyolojisi*, ed. Kadir Canatan, -Ergün Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap, 2011, s. 235-262.
- Mustafa, Ergün. *Eğitim ve Toplum, Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Nel Jongsma-Tieleman. Geloven. *Gewoonte of Keuze. Een Onderzoek naar het Effect van Godsdiensstige Opvoeding onder Gereformeerde Jongeren*. Kampen: Kok, 1991.
- Ogburn, W.F. *Changing Functions of the Family, Selected Studies in Marriage and The Family*, New York: Rinehart and Winston Inc, 1967.
- Phalet, Karen- Güngör, Derya. *Moslms in Nederland. Religieuze Dimensies, Etnische Relaties en Burgerschap*. Turken en Marokkanen in Rotterdam. Den Haag: SCP, 2004.
- Pol, J. V. D- Tubergen, F.V. "Inheritance of Religiosity Among Muslim Immigrants in a Secular Society". *Rev Relig Res* 56(2014): 87–106. <https://doi.org/10.1007/s13644-013-0128-z>
- Rachel Biale, *Women and Jewish Law*, Schocken Books, NY, 1984, s. 48.
- Randal D. Day, Hinckley Jones-Sanpei, Jessica L. Smith Price, Dennis K. Orthner, Elizabeth C. Hair, Kristin Anderson Moore, and Kelleen Kaye. "Family Processes and Adolescent Religiosity and Religious Practice: View from the NLSY97." *Marriage & Family Review* 45/ 2–3 (2009): 289–309.
- Ronald De Voux, *Yahudilikte Aile*, Çev. Ahmet Güç, İstanbul: Arasta Yayınları, 2003.
- Sandalcılar, A. R. "İşsizlik Boşanmayı Etkiliyor Mu?" *Ege Akademik Bakış* 12/2 (2012): 225 – 238.

- Scott M. Myers. "An Interactive Model of Religiosity Inheritance: The Importance of Family Context." *American Sociological Review* 61/5 (1996): 66-858.
- Sherkat, Darren.E. "Religious Socialization. Sources of Influence and Influences of Agency." In *Handbook of the Sociology of Religion*. Edited by Michelle Dillon.151-163. New York: Cambridge University Press, 2003. <https://ocd.lcwu.edu.pk/cfiles/Sociology/Maj/SOC407/handbookofthesociologyofreligion3sn-150915123950-lva1-app6892.pdf#page=167>
- Simone A. de Roos- Jurjen Iedema-Siebren Miedema. "Influence of Materna Denomination, God Concepts, and Child Rearing Practices on Young Children's God Concepts." *Journal for the Scientific Study of Religion* 43/ 4 (2004): 519–35.
- Smith, Christian- Denton, Melinda Lundquist. *Soul Searching. The Religious and Spiritual Lives of American Teenagers*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Snell, Patricia-Smith, Christian. *Souls in Transition: The Religious and Spiritual Lives of Emerging Adults*, Paul-Oxford University Press. 2009.
- Soysaldı, Mehmet. *Kuran ve Sünnete Göre Evlenme ve Boşanma*, İstanbul: Şule Yayınları, 2000.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Temel Haklar ve Ödevler, "Ailenin Korunması" Md. 41.
- Trees Andree. Gelovig Word Je Niet Vanzelf. Godsdiensstige Opvoeding van R.K. Jongeren Tussen 12 en 20 Jaar. Nijmegen: Dekker & Van de Vegt, 1983.
- Tuttle, J. D., & Davis, S. N. (2015). Religion, Infidelity, and Divorce: Re-examining the Effect of Religious Behaviour on Divorce Among Long-Married Couples. *Journal of Divorce & Remarriage*, 56(6), 475–489. <https://doi.org/10.1080/10502556.2015.1058660>
- Türkdoğan, Orhan. "Aile Sosyolojisi Modeli", Türk Aile Ansiklopedisi 1, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.
- Üçal, Turgay-Derek Malcolm. *Ahlak-Kutsal Kitaba Göre Etik*, Babylon Kitaplığı, İstanbul 2003.
- Vermeer, Paul. "Religion and Family Life: An Overview of Current Research and Suggestions for Future Research", *Religions*, 5/2, 2014, s. 402–421.
- Vermeer, Pauls-Jacques, Janssen-Joep de Hart. "Religious Socialization and Church Attendance in the Netherlands from 1983 to 2007: A Panel Study" *Social Compass* 53/3 (2011): 373–92.
- Vermeer, Paul. "The Impact of Parental Religiosity on Parenting Goals and Parenting Style: A Dutch Perspective." *Journal of Beliefs and Values* 32/1 (2011): 69–84.
- Warner, Stephen. R- Williams Rhys H. "The Role of Families and Religious Institutions in Transmitting Faith among Christians, Muslims and Hindus in the USA," in *Religion and Youth*, ed. Sylvia Collins-Mayo and Pink Dandelion (Aldershot: Ashgate, 2010), 159–65.
- Yasdıman, Hakkı. Şah. "Yahudi Dininde Ailenin Yeri". DEÜİFD, XIII-XIV/2(2001): 246-266.

BÖLÜM 4

Din Sosyolojisi Açısından Sekülerleşme ve Din

Ersin SAVAŞ¹

SEKÜLERLEŞME NEDİR?

Çalışmaya sekülerleşme kavramının etimolojisi ile başlamak yerinde olacaktır. Çünkü kavramların sözlük anlamlarından terim anlamlarına geçişte farklılıklar olduğu bilinmektedir. Fakat kavramlar her ne kadar terim anlamlarına geçişte birtakım anlam kaymaları ya da farklılıkları yaşasalar da köken anlamlarından hareket ettiklerinden dolayı başlangıç anlamlarıyla bağları tamamen kopmamaktadır. Bu bakımdan seküler kavramının kökenine inmek gerekmektedir.

Seküler kavramı sözlük anlam bağlamında, Latin köklü olup *saeculum* kelimesinden türemiştir² ve *kuşak, nesil, ömür, yaş; çağ; yüzyıl* anlamlarına gelmektedir. Yine aynı kökten gelen *saecularis* kelimesi de *dünyevi* anlamında kullanılmaktadır.³ Sosyoloji disiplininin önemli bir terimi olarak seküler kavramı ıstılahî olarak ise; sanayileşen modern toplumlarda dini olarak tanımlanan her türlü şeyin belirleyici olma vasfını yitirmesi⁴ olarak tarif edilebilir. Bu çerçevede, dini olarak belirlenen olguların; iman, ibadet ve kurumlar şeklinde özetlenebilmesi mümkündür. Dolayısıyla bu sayılan olguların, toplumda herhangi bir parametreyi belirlememesi durumu⁵ sekülerlik olarak anlaşılabilir. Başka bir ifade ile toplumsal normların dini ya da kutsal bir kaynaktan değil de dünyevi bir

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Bilimleri AD., esavas@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-9603-2749

² Hasan Hanefi-Muhammed Âbid El Câbirî, *Doğu Batı Tartışmaları*, çev. Muhammed Coşkun, (İstanbul: Mana Yayınları, 2011), 51.

³ Erdal Alova, *Latince Türkçe Sözlük* (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2013), 534.

⁴ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 276-277.

⁵ Mustafa Tekin, *Din Sosyolojisinin 300'ü*, (Ankara: Otto Yayınları, 2021), 69.

tirme çabalarıdır. Özellikle büyük şehirlere yoğun oranda insanın hareket etmesiyle ilgili şehirlerde farklı anlayış ve inanışta birçok insan bir araya gelmektedir. Böylece insanlar kendileri gibi olmayan bireylerle sosyal hayat gereği temasta bulunmaya başlayınca kişiler arasındaki farklılıklar artık ayırıştırıcı olmaktan çıkmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak sosyal bir konsensüs ve anlayış hâkim olmaktadır. Dolayısıyla kişiler artık kendi inançlarında eskisi kadar keskin bir duruşa sahip olmayacaktır. Sadece bu durum dahi kent hayatının sekülerleşmeye ivme kazandırdığını göstermektedir. Bundan başka kent hayatında özel hayatın esas olması da önemli bir husustur. Çünkü bireyin özel hayatının şehirde kırsaldan daha az göz önünde olması da sekülerleşme olgusu anlamında önemli bir dayanaktır.⁴⁹

SONUÇ

Sekülerleşme kavramının tanımı oldukça önemlidir. Bu bağlamda, bu çalışmada, sekülerleşme kavramının bireyin veya toplumun yaşamında dini alanın belirleyici olmaktan çıkması ya da belirleyiciliğinin azalması tanımı yapılmaya çalışılmıştır.

Sekülerleşme kavramı her ne kadar ilgili olsa da çağdaşlaşma/laiklik/profan kavramlarından farklıdır. İlgili kavramlar bilindiği üzere sekülerleşmenin mevzi kazanmasında önemli birer dayanaktır. Fakat yine ilgili kavramlar sekülerleşme teriminin bizatihi kendisi değildir. Örneğin, laiklik çoğunlukla mekân anlamında bir bağlama sahipken sekülerleşme ise ekseriyetle zaman algısı ile ilgilidir.

Farklı bilim insanlarınınca ortak veya daha değişik orijinlere götürülse de bu çalışmada sekülerleşmenin; bilimin ve akılcı düşüncenin esas alınması, kapitalizmin yaygınlaşması ve kentleşmenin artması olmak üzere üç ana sacayağı olduğu kabul edilmiştir.

Son olarak sekülerleşmenin din ya da inanç karşıtı olarak görülmesinden ziyade farklı inanış veya düşüncedeki bireyleri bir arada bir mekanizma olarak konumlandırılması daha doğru gözükmektedir. Çünkü seküler anlayışta sorunların çözümleri bizzat hayatın içinden çarelerle üretilmektedir.

KAYNAKLAR

⁴⁹ Volkan Ertit, "Sekülerleşmenin Hızlandırıcısı Olarak Kentleşme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41 (Haziran 2015), 247-250.

- Al-Attas, Syed Muhammed Naquib Islam and Secularism. Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization, Second Impression, 1993.
- Altındal, Aytunç. *Laiklik Enigma'ya Dönüşen Paradigma*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, İkinci Basım, 1994.
- Alova, Erdal. *Latince Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınları, 5. Baskı, 2013.
- Arda, Erhan, Kılıçgedik, Necla, Bakan, Selahattin, Bakan, İsmail, Kemer, Barbaros. *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, ed. Erhan Arda, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2003.
- Başgil, Ali Fuad. *Din ve Lâiklik*, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 8. Baskı, 2007.
- Berger, Peter L. *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun, İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.
- Berger, Peter L. *Melekler Hakkında Söylenti*, çev. Ali Coşkun-Nebile Özmen, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Bernal, J. D. *Tarihte Bilim*, çev. Tonguç Ok, 1. Cilt, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2. Basım, 2019.
- Bodur, Hüsnü Ezber. "Küreselleşme, Din ve Ulus-Devlet", *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Din*, ed. Şahin Gürsoy-İhsan Çapçioğlu, Ankara: Platin Yayınları, 2007.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid. Felsefi Mirasımız ve Biz, çev. A. Said Aykut, İstanbul: Kitabevi, 2003.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid. Arap-İslâm Aklının Oluşumu, çev. İbrahim Akbaba, İstanbul: Kitabevi, 3. Baskı, 2001.
- Casanova, José. *Modern Dünyada Kamusal Dinler*, çev. Mehmet Murat Şahin, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş İlaveli 8. Baskı, 2013.
- Cox, Harvey. *The Secular City*. New Jersey: Princeton University Press, 2013.
- Davie, Grace. *Modern Avrupa'da Din*, çev. Akif Demirci, İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlk Şekilleri*, çev. İzzet Er, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları, 1991.
- Eliade, Mircea. *Kutsal-Dışı Dinin Doğası*, çev. Ali Bertay, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2017.
- Ertit, Volkan. "Sekülerleşmenin Hızlandırıcısı Olarak Kapitalizm", *Liberal Düşünce Dergisi*, 19/73-74, (Bahar- Yaz, 2014), 63-82.
- Ertit, Volkan. "Sekülerleşmenin Hızlandırıcısı Olarak Kentleşme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41 (Haziran 2015), 247-254.
- Ertit, Volkan. *Endişeli Muhafazakârlar Çağı Dinden Uzaklaşan Türkiye*, Ankara: Orient Yayınları, 2015.
- Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*, Ankara: Liberte Yayınları, 2. Baskı, 2020.
- Güler, İlhami. "Dünyanın Başına Gelen "Derin Sapkınlık" Dünyevileşme", *İslâmîyât*, IV/3, (2001), 35-58.
- Hanefi, Hasan- El Câbirî, Muhammed Âbid. *Doğu Batı Tartışmaları*, çev. Muhammed Coşkun, İstanbul: Mana Yayınları, 2011.
- Hocaoğlu, Durmuş. *Laisizm'den Millî Sekülerizme Laiklik Sorununun Felsefi Çözümlemesi*, Ankara: Selçuk Yayınları, 1995.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Kirman, M. Ali- Özbolat, Abdullah. "İslam, Kutsal ve Seküler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 17/2 (Aralık 2017), 19-41.
- Locke, John. *Tolerans Üzerine Bir Mektup*, çev. Fikret Yılmaz, Ankara: Atıf Yayınları, 2017.
- Macit, Mustafa. *Kavram Atlası Din Sosyolojisi II*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- Özden, Mustafa. "Sekülerliğin Tarihi Serüveni". *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilim-*

- ler Dergisi*, 1/2, (2016), 59-80. <https://doi.org/10.24013/jomelips.266024>.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an Verileri Açısından Laiklik*, İstanbul: Yeni Boyut, 2. Baskı, 2003.
- Ritzer, George. *Klasik Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, Ankara: DeKi Yayınları, 2014.
- Roy, Olivier. *İslam'a Karşı Laiklik*, çev. Ender Bedisel, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.
- Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*, yay. haz. Ümit Tatlıcan-Gülhan Demiriz, çev. Ümit Tatlıcan, Bursa: Sentez Yayıncılık, 6. Basım, 2014.
- Şahin, Mehmet Cem. *Kavram Atlası Din Sosyolojisi I*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Taylor, Charles. *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Tekin, Mustafa. *Din Sosyolojisinin 300'ü*, Ankara: Otto Yayınları, 2021.
- Tschannen, Olivier. *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*, haz. Massimo Borlandi, Raymond Boudon, Mohamed Cherkaoui, Bernard Valade, çev. Bülent Arıbaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul: Deniz Yayınları, 12. Baskı, 2008.
- Weber, Max. *Ekonomi&Toplum Cilt-1*, çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayınları, 2013.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (Tam Metin)*, çev. Emir Aktan, Ankara: Alter Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.

BÖLÜM 5

Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset

Abdurrahman YALÇI¹

GİRİŞ

Din, ister manevi bir yönelim ve inançlar bütünü, isterse bir yaşam biçimi olarak düşünölsün; ilerlemeci-pozitivist öngörünün aksine, çeşitli biçimlerde tezahür ederek bireylerin ve toplumların yaşamlarında etkisini sürdürmeye devam etmektedir.² Sağladığı anlamlandırma çerçevesi ile din, manevi bir boşluğu doldurmaya hizmet etmiş, bireyleri ahlaki açıdan iyiye, güzele ve doğruya yönlendirme rolünü yerine getirmeye çalışmıştır. İnsanların duygu ve istekleri, kültürel norm ve uygulamalar bu temelde şekillenmiş; ayrıca tarih boyunca ortaya çıkan hükümet biçimlerinin ve siyasi yapıların şekillenmesinde din önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde bu alandaki en tartışmalı konulardan biri, dinin bu özelliğinden kaynaklanan siyasi boyutlarının incelenmesidir.³ Din ve siyaset arasındaki ilişki kuramsal anlamda bütüncül olarak ele alındığında, yoğun karşılıkların varlığı görölmektedir. Bu teorilerin ayrıştığı noktalardan ön plana çıkanı devletin ve toplumun temelleri ile ilgilidir. Siyaseti dine tabi kılan kuramlar tipik olarak onu toplumun ve devletin temeline yerleştirmekte ve ilahi ya da doğal bir kökene sahip olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık diğer yaklaşımlar bu temeli toplumsal sözleşme veya ekonomik yapılarda aramaktadır.⁴

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi AD., ayalcia@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-6375-0701

² Maurice Barbier, *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*, çev., Özkan Gözel, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999, s.9.

³ Nazmi Avcı, *Türkiye'de Modernleşme Açısından Din-Kültür-Siyaset*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, s.20.

⁴ Barbier, *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*, s.353-354.

vil bir kimlik kazanmaya doğru yönelim göstermişse bile, bu temas süreklilik arz etmektedir. Modern paradigmanın hâkim olmasıyla birlikte yapılan reformlar, seküler kodlara uygun ve İslamcı partilerin sosyal atmosfere bağlı olarak yaşadıkları değişimler, Türkiye’de din ve siyaset ilişkisi için özgül bir ağırlık noktası oluşturmaktadır. Buna rağmen dinin meşruiyet açısından hala değerli olması, onun kullanışlı bir araç olma potansiyelinde yatmaktadır. Hem muhalefet hem iktidar tarafından bir meşruiyet kaynağı olmasının yanı sıra kriz anlarında toplumsal düzeydeki dinamik etkisiyle dinin, *tarih dışına itileceği* yönündeki öngörülerini boşa çıkardığı söylenebilir. Fakat söz konusu olan dinin artık talepkâr, etken, yönlendiren bir yapı olmadığı çıkarımı da yapılabilir

KAYNAKLAR

- Akgül, Mehmet. “Türk Toplumunun Değişim Sürecinde Kamusal Alan ve Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/10(2000): 155-180.
- Arslan, Mustafa. “Gündelik Hayatta Din”, *Din Sosyolojisi*. Ed., Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Avcı, Nazmi. *Türkiye’de Modernleşme Açısından Din-Kültür-Siyaset*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.
- Barbier, Maurice. *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*. Çev., Özkan Gözel. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.
- Berger, Peter L. “Dini Kurumlar”, *Toplumbilimi Yazıları*. Çev., Adil Çiftçi. İzmir: Anadolu Yayınları, 1999.
- Berger, Peter L. *Dinin Sosyal Gerçekliği*. Çev., Ali Coşkun. İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.
- Düzgün, Şaban Ali. *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar*. Ankara: Lotus Yayınları, 2012.
- Esgin, Ali. *Sosyolojik Soruşturmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. Çev., Turgut Kalpsüz. Ankara: Aüif Yayınları, 1964.
- Giddens, Anthony ve Philip W. Sutton. *Sosyolojide Temel Kavramlar*. Çev., Ali Esgin. Ankara: Ankara Phoenix Yayınevi, 2018.
- Giddens, Anthony. *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. Çev., Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2013.
- Göle, Nilüfer. “80 Sonrası Politik Kültür: Yükselen Değerler”, *Melez Desenler-İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.
- Göle, Nilüfer. *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. Çev., Erkan Ünal. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Gülalp, Haldun. *Kimlikler Siyaseti-Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Güngör, Özcan. “Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında İslam Tarihine Makro Bakış”, *Sosyolojik Açından Din ve Siyaset*. Ed., Özcan Güngör. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020, 3-24.
- Güngör, Özcan. “Ön Söz”, *Sosyolojik Açından Din ve Siyaset*. Ed., Özcan Güngör. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020, III-VIII.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi-Hayati ve Faaliyeti-II*. Çev., Salih Tuğ. Ankara: İmaj Yayınları, 2003.
- Heywood, Andrew. *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları, 2014.
- İbn Haldun, *Mukaddime I*. Haz., Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları 2007.
- Kışlalı, Ahmet Taner. *Siyasal Sistemler*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

- Lewis, Bernard. *Demokrasinin Türkiye Serüveni*. Çev., Hamdi Aydoğan ve Esra Ermert. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Lewis, Bernard. *İslam'ın Siyasal Dili*. Çev., Fatih Taşar. İstanbul: Rey Yayıncılık, 1992.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev., Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Macit, Mustafa. "Türkiye'de Sosyal Değişme, Din ve Siyaset", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 10/30 (2007): 91-120.
- Mardin, Şerif. *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Mardin, Şerif. *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- McGuire, Meredith B. *Religion: The Social Context*. California: Wads Wordth Publishing Company, 1987.
- Ocak, Ahmet. *Selçukluların Dini Siyaseti*. İstanbul: Tatav Yayınları, 2002.
- Okumuş, Ejder. *Meşruiyet Ekseninde Din ve Devlet*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Sayarı, Binnaz. "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 33/01 (1978).
- Şaylan, Gencay. *İslamiyet ve Siyaset-Türkiye Örneği*. Ankara: V Yayınları, 1987.
- Taplamacıoğlu, Mehmet. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Aüif Yayınları, 1963.
- Toker, Nilgün ve Serdar Tekin. "Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri", *Türkiye'de Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, ss.82-87.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. Çev., Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Yalçı, Abdurrahman. *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2023.

Sosyolojik Açıdan Kuşaklar ve Din

Fatma ODABAŞI¹

GİRİŞ

Kuşak çalışmalarının sosyolojik önemi, belirli tarihi bir kesitte meydana gelen ekonomik, siyasi, toplumsal, kültürel ve dini hadiselerin, o zaman diliminde yaşayan insanlar üzerinde oluşturduğu benzer etkilere ve bu tarihsel koşulların bireylerin tutum, davranış ve değer yargılarını nasıl şekillendirdiğine odaklanmasındadır. “Belirli tarihi olaylar ve kültürel dönüşümlerle biçimlenen ortak kimlikler” şeklinde de tanımlayabileceğimiz kuşaklar, toplumsal değişim süreçlerini anlama ve açıklamada güçlü bir teorik çerçeve sunar.

Kuşak çalışmaları, dinin bireysel ve toplumsal bağlamda nasıl yaşandığını, anlamlandırıldığını ve aktarıldığını analiz etmek için de önemli metodolojik bir araçtır. Din sosyolojisi açısından bu çalışmalar, kuşaklar arası dinî etkileşimleri, dini değişimleri, dini çatışmaları ve tüm bunların toplumsal yapıyı nasıl etkilediğine dair, çok boyutlu bir perspektif sağlar. Bu nedenle, kuşak çalışmaları, yalnızca akademik bir tartışma alanı değil, aynı zamanda toplumsal sorunları çözmeye yönelik yaklaşımlar geliştirme potansiyeli de taşıyan bir araştırma sahasıdır.

Bu bölümde kuşaklar, kavramsal ve teorik açıdan ele alındıktan sonra, kuşak sınıflamalarında yer alan beş kuşak üzerinde durulmuştur. Sessiz, Bebek Patlaması, X, Y ve Z kuşakları, dünyada ve Türkiye’de ortaya çıktıkları dönemsel olaylar, ayırt edici özellikleri ve dini algı/yaşantılarıyla ele alınmıştır. Araştırma nitel yöntemle, belge tarama tekniği kullanılarak yapılmıştır. Kavram, teori ve kuşakların özelliklerine dair bilgiler, ilgili literatür gözden geçirilerek sunulmuş-

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi AD., fodabasi@marmara.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-5409-8670.

nüştüğünü anlamada da önemli ipuçları sunar. Kuşakların tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamlarına özgü deneyimleri, dini inançların, pratiklerin ve değerlerin nasıl şekillendiğini ve farklılaştığını da ortaya koyar.

Her kuşak, dinin bireysel ve toplumsal etkilerini yeniden değerlendirerek farklı dini anlayışlar ve pratikler geliştirmektedir. Bu, değişime açık olmayan temel dini esaslar noktasında ciddi aşınmalara sebep olurken, yeni toplumsal durumlara adapte olma hususunda önemli avantajlar sağlayabilir. Bunların iyi analiz edilmesi, derinlikli, bütüncül ve çok perspektifli kuşak çalışmalarıyla mümkün olacaktır. Bu noktada, modernleşme, sekülerleşme, küreselleşme ve dijitalleşme gibi süreçlerin, genç kuşakların dini algı ve pratiklerini şekillendirmedeki etkisinin de dikkatle araştırılması gerekir. Bu yaklaşımlarla elde edilen veri setleri, ilgili disiplin ve kurumların dini hayatın farklı boyutlarına yönelik çeşitli faaliyet ve düzenlemelerinde etkili ve faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Alevli, Sema Çınar “Strauss Ve Howe Kuşak Paradigması Ve Verili Kuşak Kimliklerinin Sosyal Kimlik Bağlamında Analizi: Verili Kuşak Kimlikleri Sorunsalı”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (Haziran 2024), 101-122.
- Altıntaş, Miyase. *Sosyal Medyada Kuşaklararası Etkileşim ve İletişim (X,Y ve Z Kuşakları)*, İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Bolu 2022.
- Altıparmak, Şerife. *X Y Z Kuşağına Mensup Kadınların Din Algılarının Karşılaştırılması: Konya Örneği*, KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2021.
- Altıparmak, Şerife. ve Budak, Hatice. “X, Y, Z Kuşağı Kadınlarının Din Algılarının Karşılaştırmalı Analizi”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2022), 55-94.
- Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2022), 55-94
- Altuntuğ, Nevriye. “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili “, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2012, 4/1, (2012), 201-212.
- Atılğan, Özgür. “İş Yaşamında Farklı Kuşaklardaki İş Güvencesizliği Ve İş-Aile Çatışması Algısı”, *İş Ve İnsan Dergisi* 6/1 (April 2019), 1-12.
- Aydın, Nida. *Z Kuşağı ve Din*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.
- Ayhün, S. Erden. “Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2/1 (2013), 93-112.
- Bakırcı, Mustafa, “Üç Nesilde Dinî ve Kültürel Değişim, *Tevilat* 1/1 (2020), 155-186.
- Batu, Mikail ve Os, Onur. “Kültürel Değişim Temelinde X ve Z Kuşağının Ebeveynlik Algısı: Zmet Tekniği Temelinde Bir Analiz”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 38 (2022), 194-217.
- Çakır Halil, ve Azman, Ayşe. “Sosyal Kuşaklar: Kuşaklar Sosyolojisinde Metodolojik Bir Açılım”, *İmgelem*, 6/11 (2022), 331-350.
- Çemberci, M. ve Sudak, M. vd.,” Y Neslinin Örgüt Ortamındaki Davranış Farklılıklarının Analizi”, *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 5/15 (2014), 57-74.

- Dede, Ayşegül. "İ-Nesil 'Akıllı' Sokak Eylemleri" *Sosyoloji Divanı*, 7/13 (2019).
- Demirkaya, Harun ve Akdemir Ali vd., "Kuşakların Yönetim Politikası Beklentilerinin Araştırılması", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (2015) 186-204.
- Demirkıran, Eren. *Y Kuşağının Siyasal Katılımı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.
- Dinç, Onur Görkem. *X Kuşağı Ve Y Kuşağının Paternalist Liderlik Alguları Üzerine Bir Araştırma*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2019.
- Edmunds, June ve Turner, Bryan S. "Global Generations: Social Change in the Twentieth Century", *The British Journal of Sociology*, 56 /4, 559-577.
- Erdoğan, Zeynep. *Y Kuşağının Ekonomi, Eğitim ve Evlilik ile İlgili Tutumlarının İncelenmesi*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.
- Hökekleli, Hayati. "Gençlik ve Din". *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, 9-32. (İstanbul: Dem Yayınları, 2018).
- İlhan, Ümit Deniz. *Kuşaklar Arası Çalışma Değerleri Algısı Ve Örgüte Duygusal Bağlılık: X Ve Y Kuşakları Arasındaki Farklılıklar Üzerine Bir Araştırma*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2019.
- Kara, Büşra Z *Kuşağında Milliyetçilik Eğilimi Ve Dindarlık İlişkisi: Ankara Örneği*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2024, 15.
- Kartal, Habib Celaleddin. "Gezi Eylemcileri Arasındaki Y Kuşağının Din Algısı", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/12 (2016) 127-150.
- Kazancı Yabanova, Ecehan. *X Ve Y Kuşağı Çalışanlarının İş Sağlığı Ve Güvenliği Uygulamalarına Yönelik Tutumlarının Analizi: Bir Alan Araştırması*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta 2022.
- Kuyucu, Mihalıs. "Üniversitede Eğitim Gören Y Kuşağı Öğrencilerinin Radyo Formatları Tercihini", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/46 (2016), 713-730.
- Mannheim, Karl. "The Problem of Generation", (1927/28), republished 1952, plus intro in: Paul Kecskemeti (ed.), *Karl Mannheim: Essays* (Routledge, 1952, republished 1972), 276-322. (indirme tarihi 04.10.2022).
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Hasan Akınhay-Derya Kömürcü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999).
- McCrimble, M.ve Wolfinger, E. *Generations Defined*, http://www.resources/whitepapers/McCrindle-Research_ABC-01_Generations-Defined_Mark-McCrindle.pdf (erişim tarihi.03.02.2016).
- Nacak, İbrahim. "Kuşak Sosyolojisi: Kavramsal ve Metodolojik Temeller", *Sosyoloji Divanı*, 7/13 (2019).
- Odabaşı, Fatma Aydın, Nida "Muhafazakâr Ailelerin 'Dijital Yerli' Çocukları: Z Kuşağı Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 29 (2020), 66-100.
- Odabaşı, Fatma. *Muhalefet Süreci Bağlamında Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016).
- Özkan, Fatma Zehra. *X ve Z Kuşağının Din Algısı: Kadınhanı Merkez Örneği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2023.
- Özkan, Merve Aybüke. *Y Kuşağı Bekâr Kadınların Evlilik Beklentisine Yönelik Bir Araştırma: Erzurum İli Örneği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2022.
- PewResearchCenter. (2010). "Religion Among the Millennials", *A Pew Forum on Religion and Public Life Report*, <https://www.pewforum.org/2010/02/17/religion-among-the-millennials/>

- (İndirme Tarihi: 10.12.2024), 10-17.
- Reeves, Thomas.C. ve Oh, Eunjung. *Generational Differences: Handbook of Research on Educational Communications and Technology*, https://www.academia.edu/2798943/Generational_differences, (indirme tarihi 04.12.2024), 296-302.
- Seçkin, F. "Türkiye'nin Kuşak Profili", *Capital*, 12 (2000), 100-106.
- Şengüleç, Mesut, *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin (X Kuşağı), Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının (Y Kuşağı) Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin (Z Kuşağı) 21. Yüzyıl Becerilerine Bakışı*, , Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2021.
- Tanı, Rumeysa Nur. *Z Kuşağı Gençleri Ve X Kuşağı Dindar Ebeveynlerinin Dini Ve Toplumsal Meselelere Bakışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2022.
- TDK, "Kuşak", <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi:26.11.2024)
- Tepe, Mustafa Enes. *Kuşaklar Teorisi Bağlamında Tüketici Ahlakı: Kültürler Arası Bir Çalışma*, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 2024.
- Tolbize, Anic. *Generational Difference in the Workplace*, (Minnesota :2008), 2-5.
- Türkiyede Dinî Hayat Araştırması, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014).
- Twenge, Jean M. *i-Nesli*, çev. Okhan Gündüz, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2018).
- Ünsalan, Mustafa. "Tüketici Dindarlığı ve Hızlı Tüketim Arasındaki İlişkide Cinsiyetin Düzenleyici Rolü: Y Kuşağı Üzerine Bir Araştırma", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15/1 (2023), 514-530.
- Yazıcı, Belgin. *Yeni Lüks Kavramı Bağlamında Y Kuşağı İle Evrilen Tüketim Ve Y Kuşağının Lüks Kavramına Bakışı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2019.
- Yiğit, Zühal. *X Ve Y Kuşaklarının Örgütsel Tutumlar Açısından İncelenmesi Ve Bir Örnek Olay*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Yüksekbilgili Zeki. "Türk Tipi Y Kuşağı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/45 (2013), 342-353.
- Zübeyir Nişancı, *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*, (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2023).

BÖLÜM 7

Din Sosyolojisi Açısından İktisat ve Din

Asım KASAPOĞLU¹

GİRİŞ

İktisat ve din, gündelik hayatımızı etkileyen sosyal kurumlardandır. Toplumda etkili olan bu iki kurumun birbirleriyle ilişkisi kaçınılmazdır. Toplumsal düzlemde zaman zaman çatışmış, zaman zaman da işbirliği içinde olmalarına rağmen din, iktisadi kurumu etkilerken aynı zamanda onun tarafından da şekillenmektedir. Aslında dini yaklaşımların ekonomik hayatın kaynağını oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Ülgener, “İktisat ahlakı iktisadi organizasyon şekillerinin basit bir fonksiyonu olmadığı gibi, o şekilleri kendi başına ve kendi içinde yoğurup biçimlendirdiği de söylenemez. İktisat ahlakı hiçbir zaman yalnız din ile tayin edilmiş değildir... Ama yine de, iktisat ahlakının determinantlarından biri yaşama tarzını düzenleyen dini motiflerdir. Bu motifler de tabiatıyla coğrafi, politik, sosyal ve milli sınırları içinde ekonomik politik faktörlerle derinden etkilenmiş olabilir.”² Bu çalışma iktisat ve din kavramları arasındaki ilişkiyi din sosyolojisi bağlamında ele almaktadır. İktisat ve din ilişkisini din sosyolojisi bağlamında İslam dini özelinde konu edinen bu çalışma teorik bir içerik analiz çalışmasıdır. Çalışmanın amacı, iktisat ve din ilişkisini din sosyolojisi bağlamında anlamaktır. Bu amaçla iktisat ve din kavramlarla ilgili literatür incelenmiş, literatürde iktisat ve din kavramları arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmalar olsa da bu ilişkiyi din sosyolojisi bağlamında inceleyen çalışmalara katkı sağlayacaktır. Çalışmanın literatüre ve din sosyolojisi alanına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

¹ Dr., Gençlik ve Spor Bakanlığı, Tortum Gençlik ve Spor İlçe Müdürü, asimkasapoglu@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0002-8065-7576

² Sabri Fehmi Ülgener, *Zihniyet ve Din: İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2006a), s. 26. Ülgener, Max Weber’in “Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen” (Din ve Toplum) adlı eserinden alıntı yapmaktadır.

Yine İslam ve iktisat ilişkisi kapsamında kapitalist ekonomik sistemle iç içe giren İslam ülkeleri, kendi sosyal, kültürel ve iktisadi altyapılarına göre İslami ekonomik bakış açıları geliştirmişlerdir. Faizi yeniden tanımlayarak ve zekât sistemini yeniden biçimlendirerek İslâm ekonomisinin kuramına da müdahale söz konusudur. Bu gelişmeler, dinin iktisadi faaliyetler karşısında bir zemin oluşturma gayretinden ibarettir. Katılım bankacılığı Müslümanların tasarruf ve yatırım yapma biçimlerini değiştirmemiştir. Katılım bankacılığı, bankacılık ve finans sektörünün adını değiştirmiş ve faiz yasağının parasal taahhütlerin endekslenmesine engel oluşturup oluşturmadığı hâlâ açık değildir.

Dinin, toplumsal yapıyı oluşturan ekonomi ile ilişkilerinin tespiti, özel olarak ise dinin, ekonominin unsurlarından olan tüketim üzerindeki etkisini, tüketim ile ilgili tutum ve davranışların oluşmasında oynadığı rolü belirlemesi açısından önemli olduğunu söylememiz mümkün gözükmemektedir. Kapitalist üretim biçimine geçilmesiyle sermaye birikiminin genişlemesi ve *Müslümanların en güzeline layık olduğu* görüşüyle birlikte, ahlaklı kapitalist sınıfın zenginliği, lüksü ve hesapsız harcamaları artmıştır. Çağımızda Müslüman aktörler tarafından çalışma, üretim, tüketim ve lüks kavramını yeniden inşa edilerek İslam ile iktisadi faaliyetler uyumlu hale getirilmiştir. Artık iktisadi kavramların İslami kalıplar altında yorumu mümkündür. Sonuçta ne İslâm ne de herhangi bir başka din, insanların ekonomik sonuçları denetleme duygusunun önüne geçememiştir.

KAYNAKLAR

- Advertisement & Islam: A Muslim World Perspective Australian Journal Of Business And Management Research Vol.1 No.6, (September-2011), 152-157.
- Adaş, E.B. "The Making of Entrepreneurial Islam And The Islamic Spirit of Capitalism", Journey For Cultural reserch, 2, (2006), 113-137.
- Akhtar W., Abbasi, A.S., and Umar, S. "Ethical Issues in Advertising in Pakistan: An Islamic Perspective". World Applied Sciences Journal 13/3, (2011), 444-452.
- Azzi, C. Ve Ehrenberg, R. "Household Allocation of Time and Church Attendance", Journal of Political Economy, 83/1, (1975), 27-56.
- Baban, Şükrü. İktisat Dersleri, İstanbul: Kenan Basımevi, 1942.
- Balci, Yusuf. "İslam'da Çalışma İlişkileri", İş Hayatında İslam İnsanı, Edit. Hüner Şencan, Müsiad Araştırma Raporları-9, İstanbul, 1994.
- Bauman, Zigmunt. Bireyselleşmiş Toplum. çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı, 2005.
- Bauman. Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları. çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı, 2006.
- Bauman. Sosyolojik Düşünmek. çev. A. Yılmaz, (İstanbul: Ayrıntı, 2004
- Bayhan, Vehbi "Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu: Tüketiyorum Öyleyse Varım" Sosyoloji Konferansları, İstanbul, 2011.
- Beekun, R.I. "Islamic Business Ethics, the International Institute of Islamic Thought", 1997.
- Bell, Daniel. The Cultural Contradictions of Capitalism, Basic Bod, New York, 1976.

- Berger, Peter L Kutsal Şemsiye. çev. Ali Çoşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Berger. The Sowl Kultyof Religion, Londra, 1969.
- Bocock, Robert. Tüketim. çev. İ. Kutluk, Ankara: Dost Kitabevi, 1997.
- Boudrillard, Jean. Tüketim Toplumu. İstanbul: Ayrıntı, 2004.
- Bozkurt, Veyssel. Prütanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği, Bursa: Alesta, 2000.
- Chachula, Kucharski, H., Lubaś, A., Małachowska, K. and Martinovski, B. "The 16th NIC Conference on Intercultural Communication", University of Borås, Sweden. 2009.
- Chapra, Muhammad Umer. İslam İktisadında Ahlak ve Adalet, çev. Mehmet Saraç, İstanbul: İsi-fam, 2008.
- Demir, Ömer. Din Ekonomisi İnanç, Zenginlik ve Mutluluk. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2013.
- Dodd, S. D. ve Gotsis, G., D. "An Examination of the Inter – Relationships Between Entrepreneurship and Religion", www.academia.edu.tr, 10.06. 2014, 3.
- Eisenstad, T, S. "The Protestan Ethic Thesis in an Analytical and Comparative Framework", Eisenstad, S. N. (Ed.), The Protestan Ethic and Modernisation: A Comparative Approach, Basic Books, New York, (1968), 3-46.
- Featherstone, Mike. Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, İstanbul: Ayrıntı, 1996.
- Giddens, Antony. Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: İletişim Yayın-ları, 2009.
- Gökalp, Ziya. "Millet nedir?" İçimayyat Mecmuası, (1 no. 3, 1917. (İslamiyet ve Asri Medeniyet, İslam Mecmuası, (16 Şubat 17 Nisan 1917), 120- 133.
- Hamberg, E.ve Pettersson, T. "The Religious Market: Denominational Competition and Religious-Participation in Contemporary Sweden", Journal for the Scientific Study of Religion, Vol:33/3, (1994), 205-216.
- Horkheimer, M. ve T. W. Adorno, Aydınlanmanın Diyalektiği; Felsefi fragmanlar II. çev. O. Özü-gül, İstanbul: Kabalıcı, 1996.
- Ismaeel, M. ve Blaim, K. "Toward Applied Islamic Business Ethics:Responsible Halal Busines-s",Journal of Management Development, 31/10, (2012), 1090-1100.
- Kaymakçı, Özgün Burak, "Seküler Bir Alan Olarak İktisat ve Din İlişkisi", İnsan ve Toplum Dergisi, 2 (4), (2012), 119- 134.
- Kehf, Münzir. "İslam Toplumunda Tüketici Davranışı", Studies in İslamic The İslamic Foundotion, Mekke, 1400/1980, Hüner Şencan, İş Hayatında İslam İnsanı, Müsiad Araştırma Raporları-9, İstanbul, 1994.
- Kahyaoglu, Halil Şakir. Umumi İktisat, İzmir: Endüstri Yayınevi, 1960.
- Kuran, Timur. İslâm'ın Ekonomik Yüzleri. çev. Y. Tezgiden, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Kurt, Abdurrahman. İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme. Bursa: Emin Yayıncılık, 2010.
- Lan Ang, Living Room Wars: Rethinking Media Audiences New York: Routledge, 2006.
- Marshall, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü, çev. Osman Akinhay, Derya Kömürçü, Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 2009.
- Marx, Karl. Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı, çev. Sevim Belli, 6. bs. (Ankara: Sol Yayınları, Ekim 2005).
- Meeks, M. Douglas. "Economics in the Christian Scriptures", Oslington, P. (Ed.), The Oxford Handbook of Christianity and Economics, Oxford University Press, Oxford, (2014), 3-22.
- Neumann, S. "Religious Observance Within a Human Capital Framework: Theory and Applicati-on", Journal of Applied Economics, 18/11, (1986), 1193-1202.
- Özbolat, Abdullah. Kapitalizme Eklemleme. Adana: Karahan Yayınevi, 20015.
- Özdemir, S. Din-Ahlak- Sosyoloji İlişkisinin Sosyolojik Analizi Kapitalist Zihniyetin De-ğerlendirilmesi: Adam Smith ve İbrahim Hakkı Örneği. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Özsöz, Cihad. Kutsal ve Kural, İstanbul: Libra Kitap, 2019.

- Rice, G. "Islamic ethics and the implications for business." *Journal of Business Ethics* 18: 1998. 345358; *Advertisement & Islam: A Muslim World Perspective Australian Journal Of Business And Management Research* Vol.1 No.6, (September-2011), 152-157.
- Rodinson, Maxime, *İslamiyet ve Kapitalizm*, çev. Orhan Suda, İstanbul: Gün yayınları, 1978.
- Sayar, Ahmed Güner. "Sabri Ülgener'in Bir Türk Weber'i Olarak Portresi", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 20, (Mart 1999), 93-95.
- Sincer, Esra "İktisat Ve Din İlişkisi: Literatür Değerlendirmesi Zihinsel Arka Plan Ve Kurgu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), (2017), 927-944.
- Slater, D. *Consumer Culture And Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1997.
- Stander, Hennie. "Economics in the Church Fathers", Oslington, P. (Ed.), *The Oxford Handbook of Christianity and Economics*, Oxford University Press, Oxford, (2014), 22-44.
- Steedman, I. "Wicksteed: Economist and Prophet", Breannan, H.G. ve Waterman, A. M. C. (Edit.), *Economics and Religion : Are They Distinct*, Recent Economic Thought Series, (1994), 77-103.
- Şencan, Hüner, *İş Hayatında İslam İnsanı, Müsiad Araştırma Raporları-9*, İstanbul, 1994.
- Tatar, Hüsnüye Canbay. "Din ve Kapitalizm", *Sosyoloji Konferansları*, 1 (45), (2012), 149-168.
- The German İdeology*, Londra, 1965. [Alman İdeolojisi (Feuerbach), çev. Sevim Belli, (ilk baskı) 1976, Sol Yayınları.
- Tiemstra, J.P. *Stories Economists Tell: Studies in Christianity and Economics*, Pickwick Publications, Eugene, 2012.
- Turner, Bryan S. *Max Weber ve İslam: Eleştirel Bir Yaklaşım*. çev. Yasin Aktay, Ankara: Vadi Yayınları, 1996.
- Türkdoğan, Orhan. *İslam Ekonomik Sistemi ve Weber'ci Görüşler*. İstanbul: Turan Yayıncılık, 1996.
- Ülgener, Sabri Fehmi. "İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S: 3-4, 1941.
- Ülgener, Sabri Fehmi. *Zihniyet ve Din: İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*. İstanbul: Derin Yayınları, 2006a.
- Ülgener, Zihniyet, Aydınlar ve İzmler, İstanbul: Derin, 2006b.
- Ülgener, "Calvin ve Kalvinizm", (Ed. A. Güner Sayar), *Makaleler*, İstanbul: Derin, 2006c.
- Yankaya, Dilek. *Yeni İslam'ı Burjuvazi: Türk Modeli*, çev.: M. I. Durmaz, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Yıldırım, Ercan. *Neoliberal İslamcılık*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- Waterman, A.M.C. "Revolution Economics and Religion: Christian Political Economy", *Cambridge University Press*, New York (1991), 1798- 1833.
- Witham, L. *Marketplace of the Gods: How Economics Explain Religion*. Oxford University Press, Oxford, 2010.

Din Sosyolojisi Bağlamında Din ve Terör ¹

Halil AYDINALP ²

GİRİŞ

Bu bölümde, aslında, barış ve bütünleşme söylemleriyle öne çıkan dini geleneklerin terörizmle ilişkisi ana hatları üzerinden tasvir edilecek ve anlaşılmaya çalışılacaktır. Özellikle İslam dünyasındaki otorite boşluklarıyla paralel ilerleyen din ve terör tartışmaları merkeze alınacak; Müslüman radikalizmi ile terörizmin kesişim noktaları üzerinde durulacaktır. Çok yönlü bir olgu olan din ve terör ilişkisi beş açıklama düzeyinde ele alınacaktır. İlk düzey konunun zihinsel kodlarına dair ideolojik zemindir. Weberyana bakanlar için daha anlamlı olan bu bölümde dini terörün zihinsel arka planı; duygu, idealizm ve inanma biçiminin kesiştiği noktada dini idrak, yorum ve ideoloji iç içedir. İkinci ve üçüncü açıklama düzeyi aslında dini yorumun niçin ve nasıl öldüren bir doktrine dönüştüğünün kısa hikayesidir. Burası tümüyle fonksiyonalist olmasa da, işlevsel analizle şekillenen dini motifli terörün tarihi ve sosyal bağlamıdır. Bir anlamda etki eden faktörlerle ilgilidir. Dördüncü açıklama düzeyi, dini zihniyet yanında tarihi ve sosyal bağlamı modern bir kontekste yeniden üreten; anlamı ve süreci her seferinde kendi önceliklerine göre farklı farklı tanımlayabilen global bağlamla ilgilidir. Dini motifli terörü anlamak aslında sadece zihniyeti ve sosyal bağlamı anlamak değil; bu zihniyeti ve sosyal bağlamı yeniden var eden veya bir imkân olarak şekillenmesine katkı sağlayan ya da doğrudan/dolaylı biçimde yönlendirebilecek kudrette

¹ Bu bölüm, “Dini Radikalizm ve Terör” isimli çalışmamızın, elinizdeki kitabın hedefleri doğrultusunda yeniden gözden geçirilmiş halidir. Detaylar için bkz: Aydınalp, Halil, “Dini Radikalizm ve Terör”, *Toplumsal Problemler Sosyolojisi*, Editörler: Mehmet Cem Şahin-Salih Aydemir, Sonçağ Akademi Yayınları, Ankara 2022, ss.93-129

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi AD., halilaydinalp@hotmail.com, ORCID iD:0000-0002-1907-868X.

maktadır. (c) Bir dinin mensubunun terör eylemi sergilemesi, terörizmin genel kabul gören dört temel kriterine sahip olmasıyla alakalıdır. Müslüman, Yahudi, Hıristiyan ya da Budist, herhangi bir dinin mensubu, dini ilkelerden ilham alarak, politik gayelerle, örgütlü ve planlı biçimde, yeri geldiğinde bir örtü ya da araç olarak, çatışmanın tarafı olmayan sivilleri de kapsayacak şekilde kontrolsüz ve kural dışı şiddet kullanıyorsa, burada, dini motifli terör var demektir. Bilhassa sivillerin öldürülmesi eylemi net biçimde terör kapsamına sokar. (d) Dini söylem ve sembollere sahip insanların terör eylemlerinde dinin dışındaki fakat dinle ilgili olabilen sosyal, siyasal ve ekonomik sebepler terörün anlam ve çerçevesini belirler. (e) Kullanılan dini anlam ve rivayetler, terör faaliyetinde meşrulaştırma, motive etme, adanma, kahramanlaştırma, yaygınlaştırma, kimlik kazandırma ve rasyonel açıklamaları etkisizleştirme işlevlerine sahiptir.

KAYNAKLAR

- Akbulut, Ahmet, "Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 1989
- Akdemir, F. "Hariciliğin İman Tanımının Siyasi ve Sosyal Arka Planı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.11, S.61, 2018
- Akfirat, Fikret, "İŞİD'e ne oldu?", <https://www.aydinlik.com.tr/koseyazisi/iside-ne-oldu-314205>, 10.11.2022.
- Aktaş-İpek, *Diyarbakır DGM Cumhuriyet Savcılığı, Hizbullah Ana Dava İddianamesi*: 24.05.2000/2000-143.
- Arie Perliger-Leonard Weinberg, "Jewish Self-Defense and Terrorist Groups Prior to the Establishment of the State of Israel: Roots and Traditions", *Totalitarian Movements & Political Religions*, V.4, I.3, 2003
- Aydınalp, Halil, "Bir Karşıt Kültür Unsuru Olarak Çağdaş Tekfircilerin Türkiye'de Dini Hayata Bakışı ve Anlamları", *Toplum Bilimleri Dergisi*, C.7, S.14, Temmuz-Aralık 2013
- Aydınalp, Halil, "Çağdaş Kural Dışı Tekfirciliğin Yapısal Unsurları Üzerine Bir Model Denemesi-III", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S-C.51, İstanbul: Aralık 2016,
- Aydınalp, Halil, "Din ve Şiddet: Köktencilik, Din ve Terör", *Din Sosyolojisi*, Editör: Kadir Canatan-Mustafa Tekin, Bilay Yayınları, 2020
- Aydınalp, Halil, "Dini Radikalizm: Anlamı, Sınırları ve Çözümü Üzerine", *Diyanet Dergi*, Temmuz 2021
- Aydınalp, Halil, "Dying for God or Justifying a Cause: Religious Legitimation in the Suicide Bombings", *The Root Causes of Terrorism A Religious Studies Perspective*, Editor: Rico Sneller-Mahmoud Masaeli, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2017
- Aydınalp, Halil, "İslam Dünyasında Siyasi Şiddeti Anlamak", *İç Tehditler ve Riskler Işığında İslam Dünyasının Geleceği*, Editör: Ahmet Emin Dağ, İnsamer Yayınları, İstanbul 2016
- Aydınalp, Halil, "İslam Dünyasında Terörün Temel Dinamikleri", *İslam Coğrafyasında Terör, Göç ve Mültecilik*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2017
- Aydınalp, Halil, "Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.2, 2014
- Aydınalp, Halil, "Reducing God's Cosmic Supremacy into a Political Language: How Sovereignty is

- Misinterpreted within the Radical Perspective”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Vol.4, 2011
- Aydınalp, Halil, “Türkiye’den Çatışma Bölgelerindeki Cihat Hareketlerine Katılım: Süreç ve Dinamikler”, Uluslararası Şiddet ve Sosyal Travmalar Kongresi, Samsun Valiliği, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Şiddetle Mücadele Vakfı, 26-28 Nisan 2018, Samsun,
- Aydınalp, Halil, *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör*, Birleşik Yayınları, Ankara 2011
- Aydınalp, Halil, *Terör ve Köktencilik Ekseninde Canlı Bomba Sosyolojisi*, Çamlıca Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018
- Aydınalp, Halil, *Yüksek Din Öğretimi ve Dini Köktencilik*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011
- Barkey, Henri J. “Ortadoğu’da Sınırlar Değişecek”, *Tarih, Siyaset ve Ekonomi Platformu*, <http://tasep.org/default.asp?s=yd&id=440#.Vb4DBvOqpHw>, 01.08.2015
- Benard, Cherly, *Civil, Democratic Islam: Partners, Resources and Strategies*, Rand Corporation, Pennsylvania 2003
- Benna, Hasan, *Hayatı ve Risaleleri*, çev. R. Nazlı, Arslan Yayınları, İstanbul 1980
- Bloom, Mia, *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*, Columbia University Press, New York 2005
- Bodur, Hüsnü Ezber, “Sekt (Fırka) Tipi Dini Organizasyonun Örneği Olarak Haricilik Hareketine Sosyolojik Bir Bakış”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.V, S.10, 2007
- Bülent Aras, “Arap Baharı Sonrası Jeopolitik: Işid ve Türkiye”, <https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/25653/1/Orsam4.pdf>, 10.11.2022.
- Büyükkara, Mehmet Ali, “11 Eylül’le Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiye ve Cihadi Selefiye”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.20, Eylül-Aralık 2004
- Chossudovsky, Michel, “Who is Osama Bin Laden?,” *The Humanist*, 61, 6, Nov/Dec 2001
- Coll, Steve, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan and Bin Ladin, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, The Penguin Press, New York 2004
- Crenshaw, Martha, “Why America? The Globalization of Civil War”, *Current History*, 100, 650, December 2001
- Demirel, Emin, *Ölüm Arabaları*, IQ Yayınları, 2. Bsk., 2004 İstanbul, s.253.
- Demirel, Emin, *Türkiye’de el-Kaide Unsurları*, IQ Yayınları, İstanbul 2005, s.185-187
- Dolunay, Şenol- Erdem, Sezgin - Erdem, Elif “İşid: Küresel Bir Terör Örgütü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.26, S.2
- Dufour, Vefa, (Wafah Yaslem Bin Ladin) için bkz: <https://www.spokesman.com/stories/2005/dec/24/bin-ladens-niece-in-gq-story-photos/>, 29.11.2022.
- Ehteshami, “Is the Middle East Democratizing?,” *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 2 (Nov, 1999
- el-Sarraj, Eyad, “Suicide Bombers: Despair, and the Need for Hope: an Interview with Eyad el-Sarraj”, *Journal of Palestine Studies*, V.31, N.4, Summer 2002.
- Felter, Joe – Bramlett, Jeff vd., *Harmony and Disharmony Exploiting al-Qa’ida’s Organizational Vulnerabilities*, Combating Terrorism Center Department of Social Sciences United States Military Academy, New York 2006
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, “Hâricîler”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul 1997
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, “Hâricîliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XX, 1975
- Ganim, İbrahim B. “İhvan-ı Müslimin”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yayınevi, İstanbul 2000
- Gilles, Kepel, *Jihad: The Trail of Political Islam*, Trans. Anthony F. Roberts, Harvard Univ Press, 2002
- Goldsmith, Arthur A. “Making the World Safe for Partial Democracy? Questioning the Premises of Democracy Promotion”, *International Security*, Vol. 33, No. 2, Fall, 2008
- Hafez, Mohammed M. *Suicide Bombers in Iraq: The Strategy and Ideology of Martyrdom*, United

- States Institute of Peace Press, Washington 2007
- Hearn, Sir Arthur, "Oil and the Middle East", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 24, No. 1 (Jan., 1948)
- Higgins, Annie C. "Kharijities- Kwarij", *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*, Macmillan Reference, New York 2003
- <http://arsiv.ntv.com.tr/news/244874.asp>, 19.04.2020; <https://www.dw.com/tr/g%C3%B6z-g%C3%B6re-g%C3%B6re-gelen-bir-katliam-10-ekim-tren-gar%C4%B1-patlamas%C4%B1/a-63388031>, 11.12.2022.
- <http://arsiv.ntv.com.tr/news/286746.asp>, 23.11.2022.
- <https://www.cnnturk.com/turkiye/sakka-16-degisik-kod-ad-kullanmis>, 23.11.2022.
- <https://www.gazetevatan.com/gundem/bombayi-hazirlayip-canli-bomba-bulmus-19207>, 21.11.2022
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ben-sakka-degilim-4116961>, 22.11.2022;
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/en-onemli-zanliya-tatbikat-yaptirildi-38517560>, 22.11.2022
- <https://www.milliyet.com.tr/gundem/hedefleri-gemiydi-5130886>, 21.11.2022
- https://www.youtube.com/@tevhiddersleri_, 03.12.2022.
- İlhan, Harun, *Cihad Yürüyüşü*, Küresel Kitap, İstanbul 2015
- Jones, Toby Craig, "America, Oil, and War in the Middle East", *The Journal of American History*, Vol. 99, No. 1, (June 2012)
- Karakaya, Iskender, "Küresel Terörizmin Dönüşümü: Irak ve Şam İslam Devleti (İşid) Örneği", Bursa Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, 38/1 Haziran, 2019
- Kean, Thomas H. (Başkan) vd., *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States*, Official Government Edition, 2006
- Kepel, Gilles, *Jihad: The Trail of Political Islam*, Trans. Anthony F. Roberts, Harvard University Press, 2002
- Khashan, Hilal, "The New World Order and the Tempo of Militant Islam," *British Journal of Middle Eastern Studies*, V.24, N.1, May 1997
- Kramer, Martin, "Hizbullah: The Calculus of Jihad", *Fundamentasim and the State*, Ed. Martin E. Marty-R. Scott Appleby, Chicago 1993
- Ladin, Usame Bin, "Declaration of Jihad Against the Americans Occupying the Land of the Two Sacred Mosques", *Jihad-Bin Ladin in his Own Words: Declarations, Interviews and Speeches*, BookSurge, 2006
- Langman, Lauren, "The Dialectic of Unenlightenment: Toward a Critical Theory of Islamic Fundamentalism", *Critical Sociology*, V.31, I.1-2, 2005, s.258.
- Lester, David, Bijou Yang, Mark Lindsay, "Suicide Bombers: Are Psychological Profiles Possible?", *Studies in Conflict & Terrorism*, N. 27, 2004
- Levey, Zach, "Israel's Quest for a Security Guarantee from the United States, 1954-1956", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 22, No. 1/2 (1995)
- Lia, Brynjar, *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu: 1928-1942*, çev. İhsan Toker, Ekin Yayınları, İstanbul 2014
- Lingyu-Thies Lu, "War, Rivalry, and State Building in the Middle East", *Political Research Quarterly*, Vol. 66, No. 2 (June 2013)
- M. G. ile Konyada ofisinde 21 Ocak 2020'de yazar tarafından yapılan görüşme.
- Merari, Ariel, "Suicide Terrorism", Merari, Ariel, "Suicide Terrorism", Assessment, Treatment, and Prevention of Suicidal Behavior, Ed. Robert I. Yufit, John Wiley & Sons Press, New Jersey, 2004
- Mitchell, Richard P. *The Society of the Muslim Brothers*, Oxford University Press, London 1969
- Nazemroaya, Mahdi Darius, "Plans for Redrawing the Middle East: The Project for a New Middle

- East”, <http://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882>, 01.08.2015
- Parvizi, Amineh Mehdi, “Introduction: Theoretical and Methodological Approaches to the Study of the Greater Middle East”, *The Greater Middle East in Global Politics: Social Science Perspectives on the Changing Geography of the World Politics*, ed. Amineh Mehdi Parvizi, Brill, Leiden, 2007
- Parvizi, Amineh Mehdi, and Henk Houweling, “IR-Theory and Transformation in the Greater Middle East: The Role of the United States”, *The Greater Middle East in Global Politics: Social Science Perspectives on the Changing Geography of the World Politics*, ed. Amineh Mehdi Parvizi, Brill, Leiden, 2007
- Perthes, Volker, “Points of Difference, Cases for Cooperation: European Critiques of US Middle East Policy”, *Middle East Report, No. 208-US Foreign Policy in the Middle East: Critical Assessments*, Autumn, 1998
- Ramadan, Abdel Azim, “Fundamentalist Influence in Egypt: The Strategies of the Muslim Brotherhood and the Takfir Groups”, *Fundamentalism and the State*, Ed. Martin E. Marty-R. Scott Appleby, Chicago 1993
- Reuter, Christoph, *My Life is a Weapon: A Modern History of Suicide Bombing*, Princeton University Press, New Jersey 2004
- Roy, Olivier, “The predicament of ‘civil society’ in Central Asia and the ‘Greater Middle East’”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 81, No. 5, October 2005
- Roy, Olivier, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, Columbia University Press, New York 2004
- Scheuer, Michael, *Usame Bin Ladin*, Küresel Kitap, İstanbul 2016, s.86-92
- Shain, Yossi,- Bristman, Barry, “Diaspora, Kinship and Loyalty: The Renewal of Jewish National Security”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 78, No. 1 (Jan., 2002)
- Sı ile 18 Mayıs 2016 Çarşamba günü Lefkoşa Yakın Doğu Üniversitesi’nde yazar tarafından yapılan mülakat.
- Sörli, Mirjam E., Nils Petter Gleditsch, Håvard Strand, “Why is There so Much Conflict in the Middle East?”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, No. 1 (Feb., 2005)
- Stern, Jessica – Berger, J. M., *Isis: The State of Terror*, Harpercollins Publishers, 2016
- Stern, Jessica, *Why Religious Militants Kill: Terror in the Name of God*, HarperCollins, New York 2004
- Trofimov, Yaroslav, “Would New Borders Mean Less Conflict in the Middle East?” <http://www.wsj.com/articles/would-new-borders-mean-less-conflict-in-the-middle-east-1428680793>, 01.08.2015.
- Vick, Karl, “A Bomb-Builder, ‘Out of the Shadows’”, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/02/19/AR2006021901336_pf.html, 22.11.2022.
- Wallerstein, Immanuel, “A World-system Perspective on the Social Sciences”, *The British Journal of Sociology*, V.61, N.1, 2010
- Wallerstein, Immanuel, *Tarihsel Kapitalizm*, Metis Yayınları, İstanbul 2002
- Wallerstein, Immanuel, *Ütopistik*, Aram Yayınları, İstanbul 2002
- Weiss, Michael, Hassan Hassan, *Isis: Inside The Army of Terror (Updated Edition)*, Regan Arts Press
- Wiktorowicz, Quintan, “The new global threat: Transnational Salafis and Jihad”, *Middle East Policy*, 8, 4, December 2001
- Williams, John, “Khariji”, *Encyclopedia of Religion*, (Ed.) Lindsay Jones, V.8, 2nd ed., Macmillan Reference, Detroit 2005

Yeni Çevrecilik Paradigmaları ve Din: Teolojik Ekoloji Paradigması

Nihat OYMAN¹

GİRİŞ

Modernite ile birlikte ortaya çıkan yeni ekolojik çevrecilik ile din arasındaki bağ, geniş çaplı araştırmaların konusu olan karmaşık, çok boyutlu ve farklı konulardan oluşmaktadır. Özellikle de çevre sosyolojisi ve din sosyolojisi bilimlerinde araştırmaya muhtaç bir konu olarak karşımıza çıkan yeni ekolojik paradigma ve çevreciliğin dinle ile ilişkisinin araştırılması önemlidir. Günümüzde dini öğretiler ve inanç biçimleri ile çevre hareketlerinin arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların sayısı artsa da yeterli düzeyde değildir. Eski dönem beşeri inançlardan ilahi inançlara kadar birçok inanç biçimi ve ya din, doğal dünyanın canlıların yaşamı açısından kutsal olduğunu vurgulamaktadır. Birçok inanç, evreni ve onu oluşturan sistemlerin tümünü yaratıcının yatırımı olarak görmektedir. Din, antroposen anlayışlara zıt olarak insanı çevrenin hükümdarı değil onun koruyucusu ve besleyicisi olarak görmektedir. Din yeni çevreci paradigmalardan daha önce çevrenin insanlık için önemini vurgulayarak birçok açıdan önemli argümanlar sunmuştur.

Bu bağlamda din evrenin hassas dengelerini korunması açısından modern çevreciliğin sunduğu mesajları ön görmüş ve günümüzde ortaya çıkan yeni ekolojik paradigmalara uyum sağlamıştır. İnsan merkezli çevre tehditleri sonucunda evrende belli bozulmalar meydana gelmektedir. Din çoğu zaman bunun önüne geçmeyi başarmasa da bu konudaki olumlu tavrını da sürdürmektedir. Çevreye zarar veren insan merkezci yorum ve anlayışlarla suç ortağı olmuş dini öğretiler olsa da genel anlamda dinler çevrenin korunmasında yeni ekolojik pa-

¹ Doktora Öğrencisi, Meb'de Öğretmen, n-forever-n@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0001-8918-9142

dır. Dinlerin ortaya koyduğu manevi ve ahlaki prensipler, doğal çevreyi koruma ve kaynakları israf etmeme konusunda güçlü bir motivasyon kaynağıdır. Dini kurum ve temsilîyetlerin çevre sorunlarına karşı duyarlı ve bir çaba içinde olması, çevre hareketlerinin yayılmasına ve çevre konusunda çözüm odaklı söylem ve davranışların üretilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda teolojik ekoloji paradigması, dini söylem ve öğretilerin çevre bilincini artırmada ve ekolojik problemlerle mücadelede nasıl katkıda bulunabileceğine dair yol ve yöntem gösterme çabasıdır. Teolojik paradigma, dinlerin ilmi, manevi ve ahlaki öğretileri ile modern çevre hareketlerinin birleşmesi yönünde daha bütüncül ve sürdürülebilir çözümler sunacağını öne sürmektedir. Özellikle bu bağlamda bilimsel zeminde ele alınacak teolojik ekoloji paradigması çevre konusunda önemli gelişmelere imza atacaktır. Özet olarak teolojik ekoloji paradigması:

- » Dini inançların çevre hareketleri ile uyumunu ele alan bir perspektiftir. Bu paradigma, dini öğretî ve davranışları analiz ederek bunların modern dünyanın getirdiği çevresel zorluklara hangi şekilde cevap vereceğini araştırmaktadır.
- » Doğanın kutsal olduğu anlayışı, doğanın yaratılış biçimi ve görevi, doğanın insan için gerekliliği bağlamında din ve çevre ilişkilerine dikkat çekmektedir.
- » Dinlerin öğretilerine atıfta bulunarak çevre konusundaki söylemleri dinsel bir zemine oturtmakta ve böylece dinin mensuplarına hitap ederek bir çevre koruma pratiği geliştirmektedir.
- » Çevre hareketlerinde inanç, dini ritüeller ve ekoloji, eğitim ve bilinçlendirme gibi uygulamalarla bilinçlendirmeyi hedeflemektedir.
- » Kutsal kitaplar ve ekoloji, mistik ve dini gelenekler, çağdaş dini yorumlar gibi dini metinlerde ekolojik yorumlar aramaktadır.
- » Dinin iklim değışikliği ile mücadeleye katkıları nelerdir? Dinlerin biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik öğretileri ve uygulamaları var mıdır? Dini perspektiflerden çevresel adaletin savunulması ve uygulanması mümkün müdür? Gibi soruların cevaplarını aramaktadır.
- » Küresel düzeyde manevi ekoloji, sürdürülebilir yaşam pratikleri ve ekolojik ayak izi gibi konuları dini düzlemde incelemektedir.

KAYNAKLAR

- Abbak, Y., Metin, A., "Gömülü Teori" Nitel araştırma Yöntemleri. Edit., Mustafa Çelebi. (ss.37-51). Ankara: Pegem Akademi Yayınları. 2022.
- Abumoghli, Iyad, "The Role of Religions, Values, Ethics, and Spiritual Responsibility in Environmental Governance and Achieving the Sustainable Development Agenda". *Religion and Development*. 2(3), 2024.
- Anjum, Tasneem. "Ecofeminism: Exploitation of Women and Nature". *International Journal Of English, Literature And Social Science*. 2020.
- Beck, Ulrich, *Risk Toplum: Başka Bir Modernliği Doğru*. Çev., Bülent Doğan. İstanbul: İthaki Yayınları. 2019.
- Bookchin, Murray. *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 1996.
- Bratton, Susan Power. "Eco-Dimensionality as a Religious Foundation for Sustainability". *Department of Environmental Science Sustainability*. 10/1021. (2018):1021. (erişim 20.07.2024).
- Branton, Cynthia J. "News & Information: An Introduction to Religion and Ecology". *Environmental Practice*. 8/4. (2016): 212-214. (erişim 12.07.2024).
- Callicott, J. Baird., "Multicultural Environmental Ethics, Dædalus". *Journal Of The American Academy Of Arts And Sciences*. 130/4. (2021): 77-97.
- Catton, William R. ve Riley Dunlap. "Environmental Sociology: A New Paradigm". *The American Sociologist* /13. 1978: 41-49.
- Chang, Hui-Ting ve Sheng-Tung Chen., "Factors That Affect The Ecological Footprint Depending On The Different Income Levels", *AIMS Energy*, 4/4. 2016: 557-573.
- Chaplin, Jonathan. "The global greening of religion". *Palgrave Communications* /2. 2016. (erişim 12.07.2024). DOI <https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.47>
- Conceição, Pedro. "Human Development Report 2020". *United Nations Development Programme*. 2023. (erişim 13.07.2024). <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2020>
- Folke, Carl. V.d., "Our Future In The Anthropocene Biosphere". *White Paper* /50. 2021: 834-869. (erişim 11.07.2024). <https://link.springer.com/article/10.1007/s13280-021-01544-8>
- Harper, Fletcher. "Greening Faith: Turning Belief Into Action For The Earth". *Journal Of Religion and Science Zygon*. 46/4. 2011: 960-970. (erişim 20.07.2024). <https://doi.org/10.1111/j.1467-9744.2011.01231.x>
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. Çev., Zeynep Mercan. Haz., Cemal Güzel. Ankara: Kırmızı Yayınlar. 2008.
- Grine, Fadila. V.d., "Sustainability İn Multi-Religious Societies: An Islamic Perspective". *Journal of Beliefs & Values*. 34/1. (2013): 72-86.
- Guo, Shaopeng. Qibin Liu, Jie Sun, Hongguang Jin. "A Review On The Utilization Of Hybrid Renewable Energy". *Renewable & Sustainable Energy Reviews*/91. (2018): 1121-1147. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2018.04.105>
- Gül, Hüseyin. "Kentleşme, Çevre, Yerel Politika ve Sürdürülebilirlik", Çevre Sosyolojisi. Edit., Muhammer Tuna. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Kala, Chandra Prakash. "Conservation of Nature and Natural Resources through Spirituality". *Applied Ecology and Environmental Sciences*. 5/2. (2017):24-34. (erişim 20.07.2024), DOI: 10.12691/aees-5-2-1
- Myers, Samuel S., Lynne Gaffikin. Christopher D. Golden. Steven A. Osofsky. "Human Health Impacts Of Ecosystem Alteration". *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 110/47. (2013): 18753 -18760. (erişim 08.07.2024). <https://doi.org/10.1073/pnas.1218656110>
- Negi, Chandra Singh. "Religion And Biodiversity Conservation: Not A Mere Analogy". *International Journal of Biodiversity Science & Management*. 1/2. (2005):85-86. (erişim 15.07.2024). <https://doi.org/10.1080/17451590509618083>

- Oyman, Nihat, "Antroposen Çağ'da Çevresel Sorunların Küreselleşmesi Çerçevesinde Artan Afetler ve Din", Psikososyal Boyutlarıyla Afetler ve Din. Edit., İhsan Çapçioğlu, Fatma Çapçioğlu, Rüveyda Çınar. Ankara: Nobel Yayınları. 2023.
- Özsoy, Tufan. "Endüstriyel Ekolojiyi Anlamak Adına Endüstriyel Ortakyaşarlık Örneklerinin İncelenmesi". *Adana Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1/2. (2018): 22-34.
- Palmer, Margaret. Emily Bernhardt. Elizabeth Chornesky. Scott Collins. V. d., "Ecology for a Crowded Planet". *Science*. 304 /5675. (2004): 1251-1252. (erişim 12.07.2024). <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1095780>
- Portney, Kent E., *Taking Sustainable Cities Seriously: Economic Development the Environment and Quality of Life in American Cities*. Aktr., Hüseyin Gül. Massachusetts: The MIT Press, 2003.
- Ruether, Rosemary Radford. "Ecofeminism: Symbolic and Social Connections of the Oppression of Women and the Domination of Nature". *Feminist Theology*. 3/9. (1995):35-50. (erişim 22.07.2024). <https://doi.org/10.1177/096673509500000903>
- Sponsel, Leslie E., "Spiritual Ecology as an International Environmental Movement". *Occupy the Earth: Global Environmental Movements -Advances in Sustainability and Environmental Justice/15*. Emerald Group Publishing Limited. (2014): 275-293. (erişim 20.07.2024). <https://doi.org/10.1108/S2051-503020140000015011>
- Şeriati, Ali, *Medeniyet ve Modernizm*, Çev., İsa Çakan. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2005.
- Taylor, Bron. *The Sacred, Reverence for Life, and Environmental Ethics in America*. Oxford University Press eBooks. 2016.
- Tucker, Mary Evelyn and John A. Grim. "The Emerging Alliance of World Religions and Ecology". *Dædalus Journal Of The American Academy Of Arts And Sciences*. 130/4. (2021):1-18.
- Watling, Tony. "Ecology and Religion\Systematic Theology and Climate Change: Ecumenical Perspectives\Avatar and Nature Spirituality". *Journal of Contemporary Religion*. 30/3. (2015): 505-519. (erişim 17.07.2024). <https://doi.org/10.1080/13537903.2015.1081355>

BÖLÜM 10

Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Alevîlik ve Bektâşîlik

Hasan COŞKUN¹

GİRİŞ

Son yıllarda Alevilik ve Bektâşilik konusunda yapılan yayınlarda, Türkiye’de ciddi bir artış görülmektedir. Bu konuda çok sayıda tarihi, antropolojik ve sosyolojik çalışmanın varlığına rağmen tartışmalar devam etmektedir. 1996 yılından bugüne Alevilik ve Bektâşilik konusunda çalışmalar yapıyorum. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ve Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi bünyesinde olmak üzere 2 bilimsel araştırma (BAP) projesi hazırladım ve saha araştırması yaparak tamamladım. Sivas, Tokat ve Amasya yöresinde bulunan yaklaşık 150 Alevi-Bektaşî köyünde alan araştırmasında 100 Alevî-Bektaşî kanaat önderi, Baba ve Dede ile sosyolojik mülakatlar gerçekleştirdim. Anadolu Aleviliğinin inanç merkezlerinin bulunduğu ve Alevi-Bektaşî inançlarının bel kemiğini oluşturan Alevi-Bektaşî ocaklarında yetişen Alevi Baba ve Dedelerinin yoğun olarak yaşadığı köyleri ziyaret ederek bilimsel yöntem ve teknikleri kullanarak saha araştırması gerçekleştirdik. Alevilik-Bektâşilik konusunda son yıllarda siyasi ve ideolojik amaçlı, bilimsellikten uzak, popüler yayınların sayısındaki artışa rağmen, önemli saha çalışmalarının yer aldığı teorik bilimsel yayınların sayısında artışların olması oldukça önemli ve olumlu bir gelişmedir. Yıllar süren saha araştırmaları yaptıktan sonra kırsal toplumda var olan Alevilik ve Bektâşilik olgusunun, özellikle masa başında bu konuda yazılan kitap ve makalelerde piyasaya sunulandan farklı ve daha zengin olduğunu fark ettim. Alevilik ve Bektâşilik konusunu sadece masa başında teorik, kaynak taraması ile tüm yönleriyle anlaşılabilir bir konu ol-

¹ Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, hasan.hcoskun@gop.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-4778-1073

Sonuç olarak ülkemizde yaşayan Alevi-Bektaşî topluluklarını genel olarak değerlendirdiğimiz zaman tek bir Alevilik anlayışının hâkim olmadığını söyleyebiliriz. Alevilik anlayışının ocak yapılanmasına bağlı olarak farklılaştığını saha araştırmalarında gözlemledik. Alevi-Bektaşî topluluklarının din anlayışının temelinde ocak pirlerinin tarihi ve dini statüsünün belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’de Aleviler ve Sünniler huzur içerisinde birlikte yaşamaktadırlar. Ülkemizde yaşayan Alevi-Sünni toplulukların tarihteki birçok ortak değerlerinin farkında olarak sevgi ve hoşgörü içerisinde yaşadığını görmek, tespit etmek benim için büyük mutluluk vesilesi olmuştur.

KAYNAKLAR

- Ahmet Refik, , *Anadolu’da Türk Aşiretleri*, İstanbul,1969.
- AKDAĞ, Mustafa, Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi. C. I, II, İstanbul, 1979.
- ....., Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası, “Celali İsyancıları” Ankara, 1975.
- ANDREWS, A.Peter, Türkiye’de Etnik Gruplar. Ankara, 1992.
- AYAS, Mehmet Rami, Türkiye’de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma, Ankara, 1991.
- BARTOLD, W., M. Fuat Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, Ankara, 1984.
- BİRDOĞAN, Nejat, Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik. İstanbul, 1994.
- .....,Anadolu’da ve Balkanlar’da Alevi Yerleşimi, İstanbul, 1992.
- BIRGE, J. Kingsley, **Bektaşîlik Tarihi**, (Çev. Reha Çamuroğlu), İstanbul,1991.
- BOZKURT Fuat, Aleviliğin Toplumsal Boyutları. İstanbul,1980.
- BROCKELMANN, İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi, Çev: Neşet Çağatay Ankara, 1992.
- COŞKUN, Hasan , “Tokatlı Alevi Dedelerinin Alevilik ve Bektaşîlik Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış”, TurkishStudies, International Periodicalforthe Languages, Literatureand History of TurkishTurkic, Volume 12/27, 2017, ss. 89-104.
- COŞKUN, Hasan, Anadolu Aleviliği’nde Dedelik Kurumu Tokat Yöresi Örneği, İlahiyat Yayınları, Ankara 2019.
- Coşkun, Hasan. Tokat Alevileri-“Sırrımız Türklük”. Ankara: Kitabe Yayınları,2021.
- COŞKUN, Hasan, Sivas’ta Alevilik, Sivas, 2009.
- ÇAKIR, Sabri, *“Kargalı Alevi- Tahtacı Köyü”* Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Ankara, 1996.
- ÇETİN, Osman, Anadolu’da İslamiyetin Yayılışı. İstanbul, 1990.
- DOĞAN, İsa, Samsun’da Alevilik, Samsun 1990.
- DOĞAN, İsa, Türklük ve Alevilik, Samsun 1996.
- DIERL, Anton Jozef, Anadolu Aleviliği, (Çev. Fahrettin Yiğit), İstanbul, 1991.
- ERÖZ, Mehmet, Türkiye’de Alevilik- Bektaşîlik. İstanbul, 1977.
- .....,Eski Türk Dini ve Alevilik-Bektâşîlik,Ankara, 1992.
- EYÜBOĞLU, İ. Zeki, Alevilik- Sünnilik. İstanbul,1989
- FIĞLALI, E. Ruhi, Türkiye’de Alevilik- Bektaşîlik. Ankara,1991.
- GÖLPINARLI,A.Baki,100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatler İst.1990.
- GÖLPINARLI, A.Baki,Alevi- Bektaşî Nefesleri. İstanbul.1963.
- HODGSON, M. G. S., İslam’ın Serüveni, (Çev. Komisyon), C.I-II., İstanbul, 1995.

- HANÇERLİOĞLU, Orhan. *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi,2000.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, XVI. yüzyıl’da İskan Siyaseti, Ankara, 1988.
- HASLUCK, F. William, Bektâşilik Tetkikleri, (Çev. Kâmil Akarsu), Ankara, 2000.
- İLHAN, Avni- SOFUOĞLU Cemal, Alevilik-Bektâşilik Tartışmaları, Ankara, 1997.
- KAPLAN, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1993.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, “*Türkiye’deki Alevilik*” Türk Yurdu, Aralık 1994.
- MADEN, Fahri, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, TTK, Ankara, 2013.
- MARDİN Şerif, Türkiye’de Din ve Siyaset, Makaleler 3, İstanbul, 1998.
- ....., Din ve İdeoloji, İstanbul, 1997.
- MİGUEL, Andre, İslam ve Medeniyeti, (Çev. A. Fidan- H. Menteş), C. I-II. İstanbul, 199
- NOYAN, Bedri, Bektâşilik- Alevilik nedir. Ankara 1987.
- OCAK, Ahmet Yaşar, Babailer İsyanı. İstanbul,1980.
- ....., Marjinal Sufilik Kalenderiler, Ankara, 1992.
- ....., “*Türkiye Müslümanlığına Genel Bir Bakış*” Türkiye Günlüğü, Ankara, , Temmuz- Ağustos 1995.
- ....., “*Alevilik*” Türk Yurdu, Aralık 1994.
- OCAK, Ahmet Yaşar (ed.). *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,2009.
- ÖZ, Mustafa, *Anadolu Aleviliği*, Türk Yurdu, Aralık 1994.
- ÖZEN, Kutlu, Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri, Sivas, 1996.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, Alevilik-Bektâşilik Edebiyatı. İstanbul, 1975.
- ÖKTEM, Niyazi, “*Alevilik*”, İslam Mecmuası, İstanbul, Aralık 1994.
- SÜMER, Faruk, Safevi Devleti’nin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara, 1976.
- SÜMER, Faruk, Oğuzlar, Ankara, 1972.
- ŞAKİR, Ziya, Mezhepler Tarihi. İstanbul, 1967.
- ŞAPOLYO, E.Behnam, Mezhepler ve Tarikatler Tarihi. İstanbul,1964.
- ŞENER, Cemal, Alevilik Olayı. İstanbul,1984.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, Alevi Bektaşî Kimliği. İstanbul, 1996.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. I-II. İstanbul, 1972.
- ÜZÜM, İlyas, Günümüz Aleviliği, İstanbul, 1997.
- YAĞIZ, Süleyman, Alevî Aydınları ve Dedeleri, İstanbul, 199
- YILDIRIM, Rıza. *Geleneksel Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları,2018.
- ZELYUT, Rıza, Öz kaynaklarına Göre Alevilik. İstanbul, 1990.
- <https://alevibektasi.ktb.gov.tr/TR-339010/hakkimizda.html>(Erişim tarihi:11.11.2024.

“Dinini Değiştireni Öldürün” Rivayeti Üzerine Bir Değerlendirme

Ahmet Emin SEYHAN¹

GİRİŞ

İslâm dini sadece Allah ile kul arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmamış, insanlar arasındaki ilişkileri de düzenlemiştir. Kur’ânda cinayet, hırsızlık, zina ve iftira suçunu işleyenlere dünyevî ceza öngörülmüş, fakat mürtede uygulanacak dünyevî bir cezadan söz edilmemiştir. Nitekim Kur’ânda mürtede uygulanacak dünyevî cezadan söz eden hiçbir âyet yoktur. Ancak iman ettikten sonra küfre girenlerin doğru yoldan saptıkları, amellerinin dünya ve ahirette boşa gideceği, ahirette elem verici bir azaba uğrayacakları ve Allah’ın gazabını hak edecekleri ifade edilmiştir.² Nitekim Yüce Allah; *“İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletacaktır.”*³ *“..Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar.”*⁴ *“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven, mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihat eder ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah’ın dileylene verdiği lütfudur. Allah’ın lütfu ve ilmi geniştir.”*⁵ *“Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâr ederse kalbi imanla dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka, fakat kim kalbini kâfirliğe*

¹ Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis AD., ahmeteminseyhan@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-5740-487X.

² el-Bakara 2/108; Âl-i İmrân 3/86-91; et-Tevbe 9/66, 74; el-Hac 22/11; Muhammed 47/25-28.

³ en-Nisâ 4/137.

⁴ el-Bakara 2/217.

⁵ el-Mâide 5/54.

9. İslâm'da ridde cezası diye bir cezanın olmadığını iddia etmek yanlıştır. Bu iddiayı cezanın Kur'ân'da olmayışına dayandırmak ise sünneti devre dışı bırakmaktır. Böyle bir yaklaşım ilmî ve ahlâkî olmadığı gibi İslâm'ın ikinci temel kaynağı sünneti yok saymak anlamına gelir. Oysa Kur'ân ile sünnet et ile tırnak gibi ayrılmaz bir bütündür. Kur'ân gonca ise sünnet onun açılmış gül hâlidir. Kur'ân anayasa ise sahîh sünnet anayasaya uygun yasalardır. Sünnet, Kur'ân'ın hayata açılımıdır. Sünnet, Kur'ân'ın nebevî tefsiridir. Sünnet, ilkeler, amaçlar ve maksatlar bütünüdür. Bu bakımdan Resûlüllah'ın sözleri ve onun Kur'ân'ı anlama ve uygulama çabasının ürünü olan sünnet doğru anlaşılacak durumundadır.
10. İslâm'da inanç özgürlüğü vardır. İnsanlar istedikleri zaman dine girebilir, istedikleri zaman da dinden çıkabilir. Ortada herhangi bir suç yokken din değiştirene ceza verilemez. Bir başka ifadeyle kâfirler küfürleri sebebiyle öldürülemez. Çünkü küfür suçu Allah'a karşı işlenmiş bir suç olup cezasını yalnızca Allah Teâlâ verir. Zira Yüce Allah; “*Dinde zorlama yoktur*”, “*Dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin*”, “*Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Onların üstünde bir zorba değilsin*” ve “*Senin görevin sadece tebliğ etmektir; hesaba çekmek bize aittir*” diyerek inanıp inanmamayı insanların hür iradesine bırakmıştır. Resûlüllah da gayr-i müslimleri inanmaya zorlamamıştır. İslâm, “Müslüman olmak isteyene kapıları açan, ama çıkmak istediklerinde ölüm cezasıyla tehdit eden” bir din değildir. İslâm'ı bu şekilde çirkin, korkunç, itici ve ürkütücü tanıtmak/göstermek çok büyük bir vebali üstlenmek anlamına gelir. Allah Teâlâ mantık kurallarına göre hareket etmeyen, doğru düşünmenin ilkelerini göz ardı eden, güçlü delilleri bırakıp çürük ve zayıf delillerle amel eden, böylece İslâm'ı yanlış tanıtan hem ulemaya hem de onların peşinden sorgusuz sualsiz giden Müslümanlara mahşer günü bu yaptıklarının hesabını mutlaka soracaktır.

KAYNAKLAR

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nafî' el-Himyârî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Akyüz, Hüseyin. “Klasik Hadis Kaynaklarına Göre Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2018), 252-273.
- Ardoğan, Recep. “İslam Açısından Dindarlığın Değeri ve İrtidatın Cezalandırılması”. *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi* 4 (2007), 98-104.
- Asar, Muhammed Ali. “Yorum-Bağlam Ekseninde Hadislerde İrtidat”. *İslami İlimler Perspektifin-*

- den Dinden Dönme: İrtidat. 63-130. Çankırı: İlahiyât, 2021.
- Ateş, Abdurrahman. “İnanç Özgürlüğünün Sınırı/Kapsamı ve İnanç Özgürlüğü Açısından “Mürtedin Cezalandırılması”na Dair Bir Değerlendirme”. *Kur’ân’ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı Sempozyumu Bildiriler Kitabı 12-13 Mayıs 2006*. 181-199. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2007.
- Aydın, Şükrü. “Kur’an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 959-968.
- Aytekin, Mehmet Ali. “İrtidat Cezasına İlişkin Klasik ve Modern Görüşlerin Değerlendirilmesi”. *İslami İlimler Perspektifinden Dinden Dönme: İrtidat*. 157-220. Çankırı: İlahiyât, 2021.
- Bakkal, Ali. “Zina Cezası İle İlgili Nasların Tedricilik Açısından Değerlendirilmesi”. *İslam Ceza Hukuku*. 383-399. İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017.
- Balci, İsrail. “Mürtedlerin Yakılarak Öldürüldüğüne Dair Rivayetlerin Tahlili”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/4 (2006), 23-47.
- Bardakoğlu, Ali. “Eşkiya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/463-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bardakoğlu, Ali. “İrtidat”. *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. ed. İbrahim Kafi Dönmez. 2/949-951. İstanbul: Gerçek Hayat Yayınları, 2006.
- Beroje, Sahip. *Farklı Bakış Açılılarıyla İrtidat Suçu ve Cezası*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Beroje, Sahip. “İslâm Hukukunda İrtidat Cezasına Yeni Bir Yaklaşım”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/4 (2004), 308-323.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu’l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Câbiri, Muhammed Âbid. *İslâm’da Siyasal Akıl*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Çetintaş, Recep. “Din Özgürlüğü Bağlamında İslâm Hukukunda İrtidat Cezasının Nedeni ve Mahiyeti”. *Turkish Studies* 12/27 (2017), 127-146.
- Çölgezer, Miraç. *İslam Hukukunda İrtidat Suçunun Düşünce Özgürlüğü Bağlamında Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Çubukçu, Asri. “Eş’as b. Kays”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Dalgın, Nihat. “İrtidat ve Cezâsı”. *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 10-12/1 (1998), 172-189.
- Demirci, Esra. *Hadislerde İrtidat Kavramı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2019.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş’as. *Sünenü Ebî Dâvud*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Yâ’lâ, Ahmed b. Ali. *Müsnedü Ebî Yâ’lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. Dîmeşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1404/1984.
- Fayda, Mustafa. “Ridde (Ridde Olayları)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/91-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*. Ankara: Otto Yayınları, 2020.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm’da Devlet İdaresi*. trc. Kemal Kuşçu. İstanbul: y.y., 1963.
- İbn Battâl, Ebû’l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik. *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2004.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *Kitâbu’l-musannef fi’l-ehâdisi ve’l-âsâr*. thk. Kemal Yüsuf el-Hût. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409.
- İbn Esir, Ebû’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *el-Kâmil fi’t-tarih*. çev. Ahmet Ağırakça vd., İstanbul: Hikmet Yayınları, 2008.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali. *el-Muhallâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü Dâri’t-turâs, ts.
- İbn Kesîr, İmâdüddin Ebû’l-Fidâ İsmail. *el-Bidaye ve’n-nihaye*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.

- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Sâd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *es-Sârimü'l-meslûl 'alâ şâti-mi'r-Resûl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1978.
- İnce, İrfan. "Ridde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/88-91. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kandehlevî, Yusuf. *Temel Nitelikleriyle İslam*. çev. İbrahim Sarmış. Konya: Selam Yayınları, 1986.
- Karakuş, Abdulkadir. "Kur'an Işığında Din ve İnanç Hürriyeti". *Marifetname* 10/1 (2023), 39-73.
- Keleş, Ahmet. *Sünnet'in Kur'anî Arz Usulü*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. "İslam'a Yaman Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi". *İslâmiyât* 5/1 (2002), 125-132.
- Kitâb-ı Mukaddes. *Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)*. İstanbul: Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, 1988.
- Korkmazgöz, Rıza-Sancar, Faruk. "Kavramsal, Tarihsel ve Pratik Açından Dinden Dönme ve İnanç Özgürlüğü". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/2 (2023), 404-421.
- Köse, Murtaza. *İslam Kamu Hukuku Konusu Olarak İrtidat ve Mürtedin Hükümü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Köse, Saffet. "Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 10 (2007), 37-69.
- Kurt, Ali Osman. *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da İrtidat*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Macit, İsmet. *Düşünce, İnanç ve İfade Özgürlüğü Kapsamında Mürtedin Yaşama Hakkı (Siyasi Suç Ekseninde İrtidat)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Mübarekpûri, Ebû'l-Ula Muhammed Abdurrahman İbn Abdurrahim. *Tuhfetü'l-Ahvezi bi-Şerhi Câmii't-Tirmizî*. Kahire: Matbaatü'l-Medeni, 1964.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri. *Sahihu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb. *Sünenü'n-Nesâî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Okur, Kaşif Hamdi. "İslam Hukukunda İrtidat Fiili İçin Öngörülen Asli Yaptırım Üzerine Bazı Düşünceler". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2002), 344-364.
- Orhan, Fatih. *İslâm Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Önkâl, Ahmet. *Rasulullah'ın İslâmîa Davet Metodu*. Konya: Esra Yayınları, 1997.
- Pezdevî, Ebû'l-Yüsr Muhammed. *Kenzu'l-vusûl*. Beyrut: y.y., 1417/ 1997.
- Rıza, Reşid. "Din Hürriyeti Ve Mürtedin Öldürülmesi Meselesi". trc. Hikmet Zeyveli. *Kelime Dergisi* 15 (1987); 30-38.
- Sehârenfüri, Halil Ahmed. *Bezli'l-Mechûd fi halli süneni Ebî Dâvud*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l İslâmiyye, 2006.
- Şafak, Ali. *Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1977.
- Şahinalp, Hacer. "Din Hürriyeti Bağlamında Din Değiştirme Hürriyeti: İrtidât". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2013), 101-125.
- Temel, Ali Rıza. "İslam'da İnanç Hürriyeti ve Mürtedin Öldürülmesi Meselesi". *İlim ve Sanat* 38 (1995), 83-89.

- Tirmizî, Muhammed b. İşâ. *el-Câmi‘u’s-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Toksarı, Ali. “Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele”. *Bilimnâme Dergisi* 19/2 (2010), 47-74.
- Turan, Maşallah. “İşlam’da İrtidat Sorunu ve Yol Açabileceği Psiko-Sosyal Problemler (Takiyye-Nifak Örneği)”. *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2018), 1-11.
- Vellvî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî. *Şerhu Süneni’n-Nesâi*. Mekke: Dâru Ali Berum, 1428/2007.
- Yiğit, Yaşar. “İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidat Suç ve Cezasına Bakış”. *İşlâmiyât (İşlâm ve Demokrasi)* 2/2 (1999), 121-135.

BÖLÜM 12

Din Sosyolojisi Açısından Şiddet ve Aile İçi Şiddet

Emine ÖZTÜRK¹

Toplumun en ufak sosyal birimi ailedir. Toplumların tümünde aile birey açısından hayat merkezidir. Bireyin içinde yer aldığı en mühim ve de birincil grup ailedir.² Ailenin toplum içerisinde stratejik bir önemi bulunmaktadır. Sadece biyolojik biri birlikten ibaret değildir ve her şeyden evvel aslında sosyal bir kurum niteliği bulunmaktadır. Toplum içerisinde ailenin sosyal bir müessese olmasından dolayı, bireye ve toplumun arasında bulunan iletişimi bağlarını oluşturan bir örgüt olmaktadır. Aile toplumun en temeli taşıdır. Ailenin içerisinde yer aldığı toplumun normları, adetler ile geleneklerin etkisi fazlaca büyüktür. Bunun neticesinde ailenin yapısı sosyal kurumları ile diğeri toplumsal etkilerden sıyrılamaz. Aile daha önce de ifade edildiği üzere toplumun temel taşıdır ve yaşanan etkileşim neticesinde aile de zamanla değişimi geçirmektedir. O takdirde aile ile toplum arasında karşılıklı etkileşimi bulunmaktadır. Ancak aile yine de işlevleri ve özellikleri sebebiyle hiçbir çıkar birliği ile benzerlik göstermez. Toplum ve aile bir bütünün parçalarına benzemektedir. Ailenin toplum içerisinde sosyal kontrol görevi bulunmaktadır. Sosyologlar ferdi organizma ve toplumun arasında yapı benzerliği olduğunu ifade etmişlerdir. Toplum içerisindeki en küçük hücre ya da birim daha önce de ifade edildiği üzere ailedir. Şayet aile sağlamsa toplum ile devletin de sağlamlığından bahsetmek mümkün olacaktır.³

Ailenin toplum yönünden ilgili önemine binaen ailede yaşanan değişikliklerden bazıları toplumu, toplumda yaşanan değişikliklerden bazıları da aileyi direkt

¹ Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi AD., ozturkemine25@gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-2127-7431

² Zeki Arslantürk, & Tayfun Amman, Sosyoloji, I. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1999, s. 265.

³ Mustafa Erkal, Sosyoloji (Toplumbilimi), II. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1983, s.77.

zamanlarda onları adına adeta bir kurtarıcı niteliği taşıması, bir başka ifadeyle rahatlatıcı etkisidir.

Araştırmanın konu ile alakalı yanıtlamadığı farklı sorular da hiç şüphesiz bulunmaktadır ve olacaktır. Fakat ilgili araştırmadan elde edilen bulgular ve ilgili bulguların değerlendirilmesi özetle yukarıda ifade edildiği biçimde yapılmaya çalışılmıştır. İlgili araştırmanın bazı eksik yanlarının muhtemelen gelecekte yapılacak farklı araştırmalar ile giderileceği düşünülmektedir. Son olarak araştırmanın bu konu ile alakalı çalışma yapacak olan kişilere küçük de olsa faydasının olması temenni edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdülaziz Bayındır, Süleymaniye Vakfı Resmi Web Sitesi, Kadınların Dövülmesi, <http://www.suleymaniyevakfi.org/modules/nsections/index.php?op=viewarticle&artid=36>, (Erişim:12 Ocak 2006).
- Ahmet Tekin, Kuran'ın Anlaşılmasına Doğru, İstanbul: Kelam Yayınları, 2003.
- Ahmet Yaman, İslam Aile Hukuku, Konya: Yediveren, 2002.
- AMARGİ (Kadın Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Dayanışma Kooperatifi), Kadınlara Yönelik Şiddet, İst., 2005.
- AMARGİ (Kadın Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Dayanışma Kooperatifi), Danışma Merkezleri ve Kadın Sığınakları, İst., 2005.
- Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara: TDK Yay., 1988, c.II.
- Aytekin Sır, "Töre ve Namus Cinayetlerinin Ardında Yatan Psiko-Sosyal Sebepler", Sosyolojik ve Hukuksal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Sempozyumu, Diyarbakır: Akademik Araştırma ve Dayanışma Derneği, 2003, s. 145.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları, Ankara, 1995.
- Buhari, Ebu Abdillah Muhammed bin İsmail, Sahihu'l Buhari, Kahire: Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 1986, Nikâh, 93.
- Canan Uluyağcı, "Türk Sinemasında Namus Kavramı", Kurgu Dergisi, 2000.
- Celaeddin Vatandaş, Türkiye'de Eşlerarası Şiddet, Afyon, 2003.
- Cessas, Ebu Bekr Ahmed bin Ali er-Razi, Ahkamu'l Kuran, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1985, c.II.
- Delaney, Carol, Tohum ve Toprak, Çev: Selda Somuncuoğlu- Aksu Bora, İstanbul:İletişim Yay., 2001.
- Doğu Ergil, Türkiye'de Terör ve Şiddet, Ankara, Turhan Kitabevi, 1980.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eşas, es-Sünen, Cidde: Dârü'l-Kable li's-Sekâfeti İslâmiyye, 1998, Nikâh, 42; İbn Mace, Nikâh, 51.
- el-Hazin, Muhammed Alaaddin Ali bin Muhammed, Lubabu't Tevil fi Meani't Tenzil, Darul Fikr, b.y., t.s., c.III.
- Erich Fromm, İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Payel Yayınları, 1995.
- Fahreddin er-Razi, Mefatihü'l Gayb, Çev. Suat Yıldırım, Sadık Kılıç, Lütfullah Cebeci, C. Sadık Doğru, Ankara: 1990, c.VII.
- Filiz Kardam, Türkiye'de Namus Cinayetlerinin Dinamikleri (Eylem Programı İçin Öneriler Sonuç Raporu), Katkıda Bulunanlar: Zeynep Alpar, İlknur Yüksel, Ergül Ergün, Nüfusbilim Derneği, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.

- Freud, Sigmund, *Civilization and Its Discontents*, translated by James Strachey, New York: W. W. Norton & Company, 1962.
- Freud, *The Ego and The Id*, New York: W. W. Norton & Company, 1962.
- Güneri, Feride Yıldırım, "Aile İçinde Kadına Yönelen Şiddet", *Evdeki Terör*, İst.: 1996. <http://vwww.antimai.org/cy/8marteqsen.htm>. (Erişim: 2 Ocak 2006)
- Hürriyet Gazetesi Resmi Web Sitesi, Aile İçi Şiddete Son Kampanyası, Şiddetin Tanımı, <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/aileici/aileicisiddet.asp>, (Erişim:02 Ocak 2006)
- İbn Faris, Ebu Hüseyin Ahmed, *Mucemu Mekâyisi'l Luğa*, Beyrut: Dârü'l-Cil, tsz., c.III.
- İbn Hacer el-Askalani, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, tahkik Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995, c. IV.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, es-Sünen, Riyad: Şeriketü't-Tıbaati'l-Arabiyye, 1984., *Kitabu'n-Nikâh*, 1841.
- İbnul Arabi, Ebu Bekr Muhammed bin Abdullah, *Ahkamu'l Kuran*, Beyrut: 1988, c.I.
- İbrahim Kanyılmaz, "Aile ve Ekonomi", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Yayınları, 1991, c.II.
- İsmail Doğan, "Evlilik Dışı Beraberlik ve Birlikte Yaşama", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Yayın Yönetim: Dr. Mehmet Doğan, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, c.II.
- J.L. Freedman, D.O. Sears & J.M. Carlsmith; *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, Ankara: 2003.
- Kadın Dayanışma Vakfı, *Kadına Yönelik Şiddet Karşısında Yasal Haklarımız*, Ezgi Ofset ve Matbaacılık, Ankara, 2017.
- Konrad Lorenz, *On Agression*, çev. Marjorie Latzke, London: Routledge: 1996.
- Kurtubi, el-Cami li Ahkami'l Kuran, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Buruc Yayınları, 1997, c.V.
- La Psychologie Moderne de A-Z*, Paris 1967.
- Leyla Pervizat, *Uluslararası İnsan Hakları Bağlamında Namus Cinayetleri: Kavramsal ve Hukuksal Boyutu ve Türkiye Özelinde Değerlendirilmesi*, İst., 2005, Basılmamış Doktora Tezi.
- Longman Metro, *Büyük İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İst., 1993.
- Mahmut Tezcan, *Türk Ailesi Antropolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi , 2000.
- Marilyn Yalom, *Antik Çağdan Günümüze Evli Kadının Tarihi*, çev. Zeynep Yelçe & Neşenur Domanıç, İst.: Çitlenbik Yayınları, 2002.
- Mebrure Tosun & Kadriye Yavaş, *Sumer, Babil ve Asur Kanunları ve Ammi Saduqa Fermanı*, Ankara, 1975.
- Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Birlik Yayınları, 1982.
- Mevlana Celaleddin-i Rumi, *Mesnevi*, Çev. Veled İzbudak, M.E.B. Yay., İst., 1990, Cilt: I.
- Milliyet Gazetesi Resmi Web Sitesi, "Mardin'de namus için taşlanan kadın 8 ay sonra öldü..." başlıklı 2003/06/09 tarihli haber, <http://www.milliyet.com.tr/2003/06/09/>, (Erişim:25 Ocak 2006).
- Morçatı, *Geleceğim Elimde*, İst., 1998, s. 48; Faruk Kocacık, *Aile İçi İlişkilerde Kadına Yönelik Şiddet*, Sivas, 2004.
- Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, II. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1983.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *Sahihu Müslim*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1956, Cennet, 49.
- Nira Yuval Davis, *Cinsiyet ve Millet*, çev. Aysin Bektaş, İst.: İletişim Yayınları, 2003.
- Oktar, Aykut, "Namus ve Töre Cinayetlerinin Türk Hukukundaki Uygulaması", *Töre Cinayetleri Paneli*, Ank, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müd.,1999.
- Ömer Özsoy & İlhami Güler, *Konularına Göre Kuran Fihristi*, Ankara: 2004, s.467.
- P.W Musgrave, *The Sociology of Education*, London, , 1968.
- Samuel Noah Kramer, *Tarih Sumer'de Başlar (History Begins at Sumer)*, çev. Muazzez İlmiye Çığ, Ankara: Kabcacı Yay.,1990.
- Suat Anar, "Türkiye'de Kan Davası", *Türk Aile Ansiklopedisi*, c.2, Aile Araştırma Kurumu Yay.,

Ank.1991.

- Süleyman Ateş, Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1997, c. II.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aileye İlişkin Genel İstatistik Veriler, 2006 <http://www.aile.gov.tr/tr/?Sayfa=Gostergeler>, (Erişim: 24 Mart.2006).
- Töre cinayetlerinin Mezopotamya'da yaşayan geçmiş kavimlerde de bulunduğuna ilişkin sosyolojik deliller için bkz. Vikipedi Özgür Ansiklopedi, Hammurabi Kanunları, http://tr.wikipedia.org/wiki/Hammurabi_Kanunlar%C4%B1, (Erişim:15Ocak 2006);
- Ulrich Beck, çev. Nihat Ülner, Siyasallığın İcadı, İst.: İletişim Yayınları, 1999.
- Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı Ders İndeksi, Aile İçi Şiddet Tanımı ve Nedenleri, <http://aile-hekimligi.uludag.edu.tr/ders5.html>, (Erişim: 26 Haziran 2006).
- Ümit Meriç, "İleri Endüstri Toplularında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma", Aile Yazıları, Ankara,Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991, c.I.
- Ümran Demir, «Kadının Toplumsal Statüsü», Sağlık ve Toplum, Nisan-Haziran, 1999, sayı: 2.
- Vahidi, Ebu'l Hasen Ali bin Ahmed, Esbab-ı Nüzul, Çev. Necati Tetik & Necdet Çağlı, Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1994.
- Yves Michaud, Şiddet, çev. Cem Muhtarlıoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Yves Michaud, Şiddet, çev. Cem Muhtarlıoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları 1991.
- Zeki Arslantürk, & Tayfun Amman, Sosyoloji, I. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1999.

Türklere Yapılan Dinî Baskılar ve Asimilasyonların Gölgesinde “1989 Bulgaristan Göçü”

Melda Medine SUNAY¹
Seda MUTİ TABANLI²

Göç olgusu başlangıcı eskiye uzanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçün genel anlamına baktığımızda “anamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler” olarak tanımlanmaktadır. İnsanlığın varoluşuyla beraber başlayan yer değiştirmelerle farklı kültürlerden birey ve toplulukların, belli bir kültürel etkileşime girmesi ve karşılıklı etkileşimin sonunda her ikisinin de değişmesi sonucunda kültürleşmeler meydana gelmiştir. İnsanlık tarihine kronolojik olarak baktığımızda, yazının bulunmasından, tekerleğin icadına, salgın hastalıklardan ve hastalıkların tedavisine, insan hayatında öğrendiğimiz her şey bugünlere göç yoluyla taşınmıştır³. İnsanlık ise var olduğundan bu yana sürekli savaş, doğal afetler, kıtlıklar, ekonomik sıkıntılar güvenlik sorunları nedeniyle buldukları bölgeleri terk etmek zorunda kalmışlardır.

Göç edilen yer ile göçü yaşayan bireyler ve göç edilen yerdeki nitel ve nicel özelliklerdeki farklılıklar yanı sıra göç sebebi, göçün oluş biçimi, göçün gerçekleşme sebepleri, göçün sonuçları her göç olayında birbirinden farklılık göstermiştir⁴.

¹ Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, İTBF, Sosyoloji Bölümü, sosyologmelda@gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-3210-5942

² Erciyes Üniversitesi, SBE, İşletme AD., Doktora Öğrencisi, sedamutitabanli@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-8567.

³ Yılmaz, Abdurrahman. “Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri.” *Electronic Turkish Studies* 9.2 (2014): s. 1703.

⁴ Ekici, Süleyman ve Gökhan Tuncel. “Göç ve insan.” *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 5.1 (2015): s.10.

rı o dönemlere ait acı hatıralara neden olmuştur. Katılımcıların anlattıklarından yola çıkarak Kuranı Kerim ve el yazması Arapça kitapların yanlarında getirilmesinin bile can güvenlikleri açısından tehlikeli olduğu anlaşılmıştır. Dini değerlerin hiçe sayıldığı yıllarda Bulgaristan’da yapılan baskılar asimilasyonun şiddetini gözler önüne sermektedir. Anlık gelişen bu göçten geriye hatıralarında en çok kalan şey maalesef göç yolunda ve öncesinde yaşanan dini ve kültürel baskıların oluşturduğu acılar olmuştur.

Çalışmada da görüldüğü üzere, dinî örgütlenmelerin geliştirmiş olduğu aidiyet hissi ve grup kimliği grup içindekiler için yüksek değerde güven iklimi oluşturmaktayken, dışarda kalanlar için “öteki” yaratımına neden olmaktadır. Bu kontekste aynı dine mensup olmamak, kısmi veya özelleştirilmiş güven olarak tanımlanan kendinden olmayana şüpheyle yaklaşma eğilimi yaratmaktadır. Şüpheyle yaklaşılandan uzaklaşmak veya onu uzaklaştırmak da görüldüğü üzere zorunlu göçlere neden olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Arslan, Ceylin. “Göç ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi: Suriyeli Kadınlar Ne Diyor?” Sempozyum Komitesi (2020): 68.
- Aydemir, Salih, “*Göç ve Din*”, Din Sosyolojisi, Emine Öztürk, Editör, Akademisyen Kitabevi, Ankara: 63-375, 2020
- Başel, Halis. “Sosyal politika açısından iç göçler: Sivas’ tan İstanbul’a Göç Örneği.” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003.
- Berger, Berger, Peter L. *Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine, Sekülerizm Sorgulanıyor*, Çev. A.Köse, İstanbul: Ufuk Yayınları. 2002.
- Can, İslam. “Güveni nasıl tanımlayabiliriz? Ya da sosyal bilimlerin konusu olarak güven.” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 41 (2019): 46-59.
- Çakmaklı, Eray. «Asimilasyon Ve Çokkültürlülük Sarmalında Amerikan Kimliği.» *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 49 (2022): 123-144.
- Çetin, Turhan. «Bulgaristan’daki Soydaşlarımızın Türkiye’ye Göç Etme Süreçlerini Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi.» *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 8.1 (2008): 55-75.
- Ekici, Süleyman ve Gökhan Tuncel. “Göç ve insan.” *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 5.1 (2015): 9-22.
- Ersoy-Hacısalihioğlu, N., Hacısalihioğlu, M., Dayıoğlu, A., Elçinova, M., Hacıoğlu, S., Kaya, A., ... & Zafer, Z., “89 göçü: Bulgaristan’da 1984-1989 azınlık politikaları ve Türkiye’ye zorunlu göç.” *Yıldız Teknik Üniversitesi*, 2012.
- Kahraman, Cahit ve İlhan Güneş. “Tuna dergisi ve göç edebiyatına bir bakış-yazar ve şair Zahit Güney’in göç ile ilgili yazıları üzerine”. G. Şeker, A. Tilbe, & M. Ökmen, Turkish Migration Conference 2015 Selected Proceedings. 2015.
- Köse, Ali. “Modernleşme-sekülerleşme ilişkisi üzerine yeni paradigmalar.” *Liberal Düşünce*, 24 (2001): 150-165.
- Löffler, Berthold. *Integration in Deutschland*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2011.
- Öztürk, Emine, ed. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020.

- Stark, R. Bainbridge; WS, *A Theory of Religion.* New York: Lang , 1987.
- Tuncel, Gül ve Funda Mamık. “Göç ve uyum: 1984-1989 göçü ve Bulgaristan Türklerinin deneyimleri”. *International Journal of Geography and Geography Education* 48 (2023): 84-104.
- Türk Dil Kurumu, “Asimilasyon Kelimesi”, Erişim, 17, 04, 2024. <https://kelimeler.gen.tr/asimilasyon-nedir-ne-demek-21937>.
- Uzel, İlhan. *Türk Dış Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Yılmaz, Abdurrahman. “Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri.” *Electronic Turkish Studies* 9.2 (2014): 1685-1704.
- Yiğit, Yücel. “Balıkesir’de 89 Göçü.”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15.28 (2012): 157-174.
- Zafer, Zeynep. “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Bağlamında 89 Zorunlu Göçü ve Pomaklar”. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı*: 165, 2023.

BÖLÜM 14

Çağdaş Toplumun Manevi Yüzü: Yeni Dinî Hareketlerin Sosyolojik İncelemesi

Yılmaz ARI¹

GİRİŞ

Son yüzyılda dünya genelinde giderek yaygınlaşan Yeni Dinî Hareketler, toplumsal ve bireysel ihtiyaçların değişimi ile şekillenmektedir. Özellikle modernleşme süreçleri, bireylerin manevi ve ruhsal tatmin arayışlarına yanıt verme çabasında olan alternatif inanç sistemlerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, Yeni Dinî Hareketler “akılcılık öncesi,” “akılcı” ve “akılcılık-ötesi” gibi kategoriler altında incelenmektedir. Bu kategoriler, Yeni Dinî Hareketlerin rasyonel temellerinin ve toplumsal işlevlerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin, “akılcılık öncesi” dönem, geleneksel inançların yaygın olduğu; “akılcı” dönem, mantıklı ve eleştirel düşünmenin ön plana çıktığı; “akılcılık-ötesi” ise manevi deneyimlerin ve bireysel arayışların önem kazandığı bir süreç olarak tanımlanabilir.²

Yeni Dinî Hareketlerin, geleneksel inanç sistemlerinin yeterli gelmediği durumlarda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Toplumsal değişimlerin ve hızlı dönüşümlerin bireylerde yarattığı kimlik bunalımları, “savaşların açtığı travmalar, eğitim sistemlerinin değişmesi-yaygınlaşması, teknolojik gelişmeler ve sanayi devrimleri sonucu ortaya çıkan yenilikler, büyüme parçaları ve bireyselliğin ar-

¹ Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi AD., yilmaz.ari@ogu.edu.tr, ORCID ID:0000-0003-4529-7162.

² Ahmedi, E. Ş., Yeni Çağ inanışlarının çeşitli değişkenlerle ilişkisi üzerine bir araştırma: Bursa örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal*, 2022, 26(1), 135-152. Kirman, M. A., Yeni Dinî Hareketleri tanımlama problemi ve tipolojik yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, 3(1), 27-43.

Yeni Dinî Hareketlerin dinamiklerini ve etkilerini anlamak, toplumsal belirsizliklerin giderilmesine, bireylerin manevi ihtiyaçlarının karşılanmasına ve dini çeşitliliğin daha sağlıklı bir şekilde entegre edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede, Yeni Dinî Hareketler, bireylerin manevi arayışlarında ve toplumların dönüşümünde önemli bir rol oynamakta, dini ve toplumsal yapının evrimini şekillendiren dinamikleri açığa çıkarmaktadır.

Gelecek araştırmalarda, farklı Yeni Dinî Hareketlerin karşılaştırmalı analizi ve bu grupların toplumsal etkileri üzerine daha spesifik soruların ele alınması önerilmektedir. Ayrıca literatürdeki boşlukların doldurulması amacıyla bu hareketlerin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl işlev gördüğüne dair daha fazla veri ve örnek sunulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmedi, E. Ş. (2022). Yeni çağ inanışlarının çeşitli değişkenlerle ilişkisi üzerine bir araştırma: Bursa örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal*, 26(1), 135-152.
- Ak, S. (2008). *Yeni dini akımlar bağlamında dünya kardeşlik birliği Mevlana Yüce Vakfı örneği* (Master Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Akgül, M. (2017). Dijitalleşme ve din”, *Marife*, 17(2), 191-207.
- Alicı, M. (2005). Kutsal’a giden yol: Dinler Tarihi’nde bir metodolojik yaklaşım veya bir bilim olarak din fenomenolojisi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(2), 73-120.
- Argyle, M., Beit-Hallahmi, B., Kuşat, A., Korkmaz, M., Güllü, İ. (2004). Dini davranış teorileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 247-280.
- Arı, Y. (2021). Toplumsal değişim ve din. *Asya Studies*, 5(16), 131-142.
- Arslan, M. (2006). Değişim sürecinde yeni dindarlık formları: “Yeni Çağ” inanışları örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(11), 9-25.
- Barker, E. (2018). The Unification Church: a kaleidoscopic introduction. *Society Register*, 2(2), 19-62.
- Başkaya, Ş. (2006). *New age hareketi: Modern bir dinsellik biçiminin sosyo-kültürel analizi* (Master Tezi, Marmara Üniversitesi).
- Battal, E. (2016). İnanç uğruna ölme/öldürme: Yeni Dinî Hareketler ve şiddet. *İnsan ve Toplum*, 6(1), 7-22.
- Battal, E. (2017). *Yeni dini hareketler ve şiddet*. (Doktora Tezi, RTE Üniversitesi).
- Battal, E. (2023). Yeni dini hareketlerde yiyecek ve içeceklerle ilgili yaklaşım ve uygulamalar. *Milel ve Nihal*, 20(1), 81-103.
- Bayer, A. (2010). Sekülerleşme din ilişkisi: Kuramsal bir yaklaşım. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), 149-190.
- Beckford, J. A. (2004). New religious movements and globalization. In *New Religious Movements in the Twenty-First Century* (pp. 253-263). Routledge.
- Beckford, James A. (1985). *Cult controversies*. London: Tavistock Publications.
- Bodur, H. E. (2003). Moonculuk hareketi ve Türkiye’de benzer bir cemaat yapılanmasının sosyolojik analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 13-39.
- Bryan Wilson, *dini mezhepler: sosyolojik bir araştırma*, çev. A. İ. Yitik – B. Ünal, İstanbul: İz, 2004.
- Celep, H. & Öztürk, E. (2015). İslam ve Hristiyan ilahilerinde Hz. İsa figürü. *Kafkas Üniversitesi*

- İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 15-40. <https://doi.org/10.17050/kafifd.204055>
- Clarke P. (2004). Encyclopedia of new religious movements. (2004). United Kingdom: Taylor & Francis.
- Coşkun, A. (2001). Osmanlı Dönemi dini kurtuluş hareketlerinin sosyolojisi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (20).
- Çandır, A. F. (2006). *Tarihten günümüze bahailik* (Master Tezi, Marmara Üniversitesi).
- Çelik, C. (2018). Türkiye’de dini hayatın sosyo-tarihsel boyutları ve dindarlığın dönüşen görünümüleri (1960-1980). *Bilimname*, 2018(35), 217-251.
- Çelik, C. (2017). Örgütlü dinî gruplarda hegemonik dönüşüm. *İnsan ve Toplum*, 7(1), 25-67.
- Davis, R. ve Richardson, JT (1976). Tanrı’nın çocuklarının örgütlenmesi ve işleyişi. *SA. Sosyolojik Analiz*, 321-339.
- Davutoğlu, A. (2000). Bunalımdan dönüşüme Batı medeniyeti ve Hristiyanlık. *Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (9), 1-74.
- Dawson, L. L. (2001). The cultural significance of new religious movements: The case of Soka Gakkai. *Sociology of Religion*, 62(3), 337-364.
- Demirezen, İ. (2010). Medeniyetler, kapitalist dünya sistemi ve dini hareketler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(20), 25-36.
- Doğan, H. (2009). *Batı’da ortaya çıkan Yeni Dinî Hareketler: Hare Krishna Hareketi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi).
- Efe, A. (2013). *Dini gruplar sosyolojisi*. İstanbul: Dönem Yayıncılık.
- Eroğlu, S. E. Modern toplumun dönüşümü ve sosyolojik yaklaşımlar, TÜRKSAM,
- Ghori, NM. (2024). Yeni sosyal hareketler ve küreselleşme. *Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi*, 11(4), 2578-2587.
- Greed, C. (2016). Christianity and planning: Pentecostal churches. *Occasional Paper*, 1(March), 1-54.
- Gül, A. (2006). *Bir din olarak Taoizm* (Master Tezi, Sakarya Üniversitesi).
- Günay, Ü. Din sosyolojisi, İnsan yay., İstanbul, 6. Baskı, 2005
- Gündüz, Ş. (2012). Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi-Heresi Kavgası. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (9).
- Güneş, A. (2023). Toplumsal bir protesto: Yeni Dinî Hareketler. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33(1), 401-412. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1189286>
- Güngör, Ö., & Albakır, Z. T. (2023). Mehdilik temelli yeni dini hareket olarak “Darul Erkam”. *İnsan ve Toplum*, 13(2), 55-83. <https://doi.org/10.12658/M0693>
- Gür, A. (2023). FETÖ ve Aum Shinrikyo örnekliğinde ılımlı dini hareketten terör örgütüne dönüşüm: sistematik bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 604-614.
- Gürbüz, G. (2020). *Yeni çağ inanışları: faaliyet alanları, etkileri ve görünümünün sosyolojik analizi (Antalya örneği)* (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi.
- Gürbüz, G., & Aygül, H. H. (2021). Arayıştan uyanışa, şifadan estetiğe Yeni Çağ inançları. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(43), 19-51. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.872353>
- Hoekema, A. A. (1979). *The Four major cults: christian science, jehovah’s witnesses, mormonism, seventh-day adventism* (Vol. 13). Paternoster Press.
- <https://www.turksam.org/detay-modern-toplumun-donusumu-ve-sosyolojik-yaklasimler>
- Kanca, H. K. (2022). İnsanları Yeni Dinî Hareketlere yönelten psiko-sosyal nedenler. İçinde S. Turan (Ed.), *Yeni Dinî Hareketler ve misyonerlik* (s. 15-45). Eğitim Yayınevi.
- Kanık, C. (2017). Batı’da ortaya çıkan Yeni Dinî Hareketlere genel bir bakış. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(17), 177-188.
- Karacoşkun, M. D. (2004). Dini inanç-dini davranış ilişkisine sosyo-psikolojik yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(3), 23-36.

- Karaoğlu, Y. (2023). Japon yeni dini hareketi ömoto'nun dini-fenomenolojik tarihi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 23(1), 311-336.
- Karaoğlu, Y., & Kuşçulu, A. (2022). Japon Yeni Dini Hareketlerine genel bir bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 22(1), 605-634.
- Karayel, E. S. (2022). Yeni Dini Hareketler ve şiddet: bir tipoloji/ introduction-new religious movements and violence: A typology. *Turkish Academic Research Review*, 7 (3), 889-903.
- Kaya, İ. (2020). Tarikatların dini gruplar tipolojisindeki yeri ve sosyal fonksiyonları. *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 55-83.
- Kayguzuz, İ., Özkul, M., & Kaya, Y. (2020). Modernleşme sürecinde din ve dinde yeni eğilimler. *Journal of History School (JOHS)*.
- Kılıç, A. F. (2007). Din sosyolojisinde dini grup tipolojileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 37-58.
- Kirman, M. A. (1999). Batıda ortaya çıkan Yeni Dini Hareketlerin bazı özellikleri ve toplumsal tabanları. *Dini Araştırmalar* 1/4 (June 1999), 223-233.
- Kirman, M. A. (2003). Yeni Dinî Hareketleri tanımlama problemi ve tipolojik yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(1), 27-43.
- Kocalan, E. B. (2022). Yeni Dinî Kimlik Oluşum, Şekillenme ve İfade Etme Aşamalarında Sosyal Medyanın Rolü: Japon Müslümanlar Örneği. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 227-263.
- Küçüköner, H. R. (2019). Kadiyânîliğin İsim ve İçerik Bakımından Kendisini Konumlandırma Problemi. *Şarkiyat*, 11(2), 669-683.
- Lala, A. (2010). *Dini-sosyal hareketlerin sosyolojik tahlillerinde işlevselci yaklaşım* (Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi (Türkiye)).
- Melton, J. G. (2009). *Melton's Encyclopedia of American Religions*, Cengage Learning, 8. Baskı, Gale.
- Okumuş, E. (2009). Toplumsal değişme ve din. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), 323-347.
- Okumuş, E. (2020). İslâm, Müslümanlar ve toplumsal değişim. *Tevilat*, 1(1), 61-95.
- Özen, H. (2015). Meydan Hareketleri ve 'Eski' ve 'Yeni' Toplumsal Hareketler. *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 11-40.
- Özkan, A. R. (2006). *Kıyamet tarikatları: Yeni dini hareketler*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Pınarbaşı, G. (2021). New Age inancı ve uygulamalarından astrolojinin Facebook dolayımıyla anahtar kelimelerle içerik analizi (2018-2019). *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(1), 67-89.
- Ray, B. C. (1993). Aladura christianity: a Yoruba religion. *Journal of religion in Africa*, 266-291.
- Saliba, J. (2017). Psikoloji ve Yeni Dini Hareketler. *çev. Muhammed Kızılgeçit vd. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6-11.
- Sarıkaya, M. E. (2017). Dini gruplarda güç devşirme yöntemleri: FETÖ örneği. *Turkish Studies (Elektronik)*, 12(16), 423-438.
- Sarp, Ç., & Yavuz, M. (2018). Dinin kamusal alanda değişen konumu ve İslam toplumlarındaki yansımaları. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*(2), 52-68.
- Sevinç, B. (2013). Kimlik mültetçiliği: bir kesinlik arayışı zemini olarak YDH'LER. *Journal of International Social Research*, 6(26).
- Seyfeli, C., & Yeşil, C. (2021). Ares Hacıları: Fransa'da bir yeni dini hareket. *Akif*, 51(2), 31-47.
- Sherkat, D. E., Elson, C. G., & Çapcıoğlu, İ. (2004). Din sosyolojisinde son gelişmeler ve gündemdeki tartışmalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(1), 225-262.
- Stark, R., & Bainbridge, W. S. (1979). Of churches, sects, and cults: Preliminary concepts for a theory of religious movements. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 18(2), 117-128.
- Stark, R., & Bainbridge, W. S. (1985). *The future of religion: Secularization, revival, and cult formation*. University of California Press.
- Şentürk, R. (2020). *Yeni Din Sosyolojileri*. İz Yayıncılık.
- Şenyayla, G. (2021). Post-seküler unsurların sosyolojik açıdan değerlendirilmesi: *Bir Başkadır* dizisi örneği. *Tezkire Dergisi*.

- Tınaz, N. (2005). A social analysis of religious organisations: the cases of church, sect, denomination, cult and new religious movements (NRMs) and their typologies. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (13), 63-108.
- Timur, K. (2017). Ulrich Beck: Risk toplumu–başka bir modernliğe doğru. *Intermedia International e-Journal*, 4(6), 188-192.
- Tiryaki, H. (2021). *Yeni Dini Hareketler bağlamında Adnan Oktar Hareketi* (Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi).
- Toprak, H. K. (2023). *Yeni Dini Hareketler ansiklopedisi*. Süleyman Turan-Emine Battal (ed.) İstanbul 2020, Okur Akademi.
- Torun, İ. (2003). Endüstri Toplumunun oluşmasında etkili olan iktisadi ve sina-i faktörler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2003, 181-196.
- Turan, S. & Battal, E. (2020) *Yeni dini hareketler ansiklopedisi*. Okur Akademi Yay.
- Turan, S. & Sancar, F. (2018). *Nedenleri ve niçinleriyle yeni dini hareketler*. Okur Akademi.
- Turan, S. (2023). Yeni Dinî Hareketler konusunda Türkiye'deki literatür. *Tezkire Dergisi*.
- Tümer, G. (1984). Yehova Şahitlerinin mahiyeti. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1-4), 491-548.
- Ulu, M., & Osmanoğlu, C. (2023). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Hayatın Anlamı ve Yeni Çağ İnançları Üzerine Bir Araştırma. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (60), 82-96.
- Uluç, Ö. (2012). *Yeni Dini Hareketler*. Yarın Yayınları.
- Uzun, S. N. (2016). *Yeni dini hareketlerin üye kazanma yöntemleri* (Master Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı).
- Ülver, L. (2024). Rodney Stark'ın dinsel hareketler teorisi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, (30), 187-206.
- Valpey, K. R. (2013). *ISKCON (International Society for Krishna Consciousness)*. Oxford University Press.
- Wallis, R. (1984) *The elementary forms of the new religious life*. London: Routledge.
- Wallis, J. (2017). *The Brahma Kumaris as a 'reflexive tradition': Responding to late modernity*. Routledge.
- Wilson, B. R. (1969). "A typology of sects", in Roland Robertson (Ed.), *Sociology of religion*, Baltimore: Penguin Books, ss.361-383
- Wilson, B. R. (2004). *Dinî mezhepler*, Çev. Ali İhsan Yitik ve A. Bülent Ünal, İz Yayınları, İstanbul.
- Yasdıman, H. (2024). Transandantal meditasyonun ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve türkiyedeki durumu. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (21), 6-35.
- Yeşiltepe, S. (2018). Yeni dini hareketler üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *USE Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi*, (1), 60-75.

BÖLÜM 15

Türkiye'nin Kırsal Alanlarında Yaşayan Alevilere Dair Yapılmış Akademik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme

Taner ŞEKERLİ¹

GİRİŞ

Etnik kimlikler dünyanı farklı yerlerinde varlığını sürdürdüğü gibi Türkiye'de de varlığını sürdürmektedirler. Alevilik konusu etno-dinsel bir kimlik meselesi olmakla birlikte Türkiye'deki gündemini korumaktadır. Çalışmamızda öncelikle etnik kimlik hakkında bir bilgilendirmede bulunup Alevilik üzerine duracağız, daha sonra da seminerin omurgasını teşkil eden kırsal alandan yaşayan Alevilerle ilgili yapılmış akademik çalışmalara değineceğiz.

Öncelikle etnik kimlikler ile ilgili bir giriş yapacağız. Etnisite bağlamında Aleviliği ele alıp bu bağlamda bir Alevi kimliği tanımında bulunmaya çalışacağız. Eriksen² göre “etnisite” terim olarak en eski tarihi Yunanca ethnos'dan (‘ethnikos’) gelir ve toplumsal konumlar, etkileşimler gibi karmaşık süreçlerde anlam kazanır. Günlük dilde ise genel olarak etnisite kelimesi “azınlık sorunları” ve “ırk ilişkileri”ni tanımlamakta kullanılmaktadır. Ayrıca Eriksen sosyal antropolojide kendilerini kültürel açıdan farklı tanımlayan ve başkalarının da bu şekilde tanınan gruplar arasındaki ilişkilerini ifade ettiğini de dile getirmiştir. Bu açıdan baktığımızda Türkiye'de Aleviler bu etnisite tanımına uymaktadır. Öte yandan Barth ise etnisite ile ilgili olarak etnik gruplar ve sınırlar çerçevesinde bahsetmiştir. Barth³ (2001:11) bazı literatürde geçen etnik grup tanımlamasının

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji AD., Yüksek Lisans Öğrencisi, Astsubay (meslek), tanersekerli@icloud.com, ORCID iD:0009-0006-4044-3166.

² Eriksen, T.H.; Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış, (Çev. E. Uşaklı), İstanbul: Avesta, 2004, s.15.

³ Barth, F.; “Giriş”. Derleyen: F.Barth. Etnik Gruplar ve Sınırları (iç.). Çev. A. Kaya, S. Gürkan, İstanbul: Bağlam, 2001, s.1-40.

- » Alevi toplumundaki dini ritüellerin günümüze kadar devam etmesini, sözlü ve yazılı geleneğin günümüze kadar gelişinin çalışılmaktadır ve bazı gölgelerde çözülmeden de bahsedilmektedir.
- » Kırsal alanda yaşamakta olan Alevi toplumunun yaşamış olduğu sorunlara yönelik çalışılmaktadır.

Kırsal alanda yaşamakta olan Alevi topluluklarına yönelik yapmış olduğumuz kısa değerlendirme çalışmamızda Alevi topluluklarının hem inançsal olarak ötekileştiğini hem de toplumsal olarak ötekileştiğini görmekteyiz. Her ne kadar Bulut'un³⁵, çalışması diğer çalışmalara nazaran sadece etnisite açısından kaleme alınmış olsa da diğer çalışmaların tamamına yakını Alevi topluluğunun makro ya da mikro boyutta olsun genel sorunlarına değinmektedirler. Akademik çalışmalar hakkında yapılan analiz neticesinde bazı eksik hususların olduğu görülmektedir. Özellikle karşılaştırmalı analizler konusunda bu eksiklikler görülmektedir.

Alevilerin günümüzde kentlere göçlerin etkisi ile kırsal yaşamdan ziyade kentsel yaşama dönmelerinden ötürü, kapalı toplum yapısını yer yer terk etmek zorunda kalmıştır. Kırsal alandaki geleneksel Aleviliğin de inanç pratiklerinde çözümlerin olduğu bazı çalışmalarda keşfedilmiştir. Kırsal alandaki Aleviler üzerine yapılacak yeni araştırmalarla birlikte daha sağlıklı değerlendirmeler yapma şansı artacaktır.

KAYNAKLAR

- Aktaş, A. (2013) "Kırsal Kesimdeki Dönüşüm Sürecinde Alevi Aile Yapısında Meydana Gelen Dönüşümler" Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi (12), 65-114
- Akyayla, A. (2022) "Sünni Coğrafyada Alevi Olmak, Niğde Kömürcü Köyü Örneği". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD.
- Aydın, L. (2022) "Kırsal Alevilikte Sosyal ve Dini Hayat, Kayseri Sarız Tavla Köyü Örneği". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD.
- Akboyraz, İ. (2022) "Fethiye (Yazihan/Malatya) Yöresi Aleviliği" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD.
- Barth, F. (2001) "Giriş". Derleyen: F.Barth. Etnik Gruplar ve Sınırları (iç.). Çev. A. Kaya, S. Gürkan. İstanbul: Bağlam.ss.11-40.
- Bulut, Ü. (2014) "Sosyolojik Açından Tahtacı Gruplarının Araştırılması, Muğla Örneği". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD.
- Eriksen, T.H. (2004). Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış, (Çev. E. Uşaklı) İstanbul:A-vesta.

³⁵ Bulut, 2014.

- Geçgin, E. (2023). "Toplumsal Değişim Dinamikleri Çerçevesinde Aleviliğin Değişen ve Dönüşen Sınırları". Ed. Ş. Arslan, Ç.Boz. C. Salman. Sosyal Bilimler Perspektifinden Aleviler ve Alevilik -1 (iç.).Ankara: Ütopya.ss.62-86.
- Geçgin, E. (2015), "Alevi Milliyetçiliği Mümkün Mü?". Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşılık, Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel (iç.). Der. İ. Gürtaş-Y. Çakmak. İstanbul: İletişim. ss. 423-449.
- Geçgin, E. (2018), "Kentleşme Sürecinde Alevilerin Toplumsal Bütünleşme Biçimleri ve Yeni Kimlik İnşası". IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşılık Sempozyumu Bildiri Kitabı.ss.541-562
- Geçgin, E. (2019). "Kimlik Yönelimleri Açısından Alevi Gençlik". Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi. 10(17):1030-1075.
- Gökçe, O. (2006). İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler. Ankara: Siyasal.
- Güngördü, C. (2021) "Kırsal Alevi Topluluklarında Uyumsuzluk Çözümü". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD.
- Olgun, C.K. (2008) "Nitel Araştırmada İçerik Analizi Tekniği". *Sosyoloji Notları Dergisi*. 5: 66-71.
- Siverts, H.(2001). "Güney Meksika'da Etnik Durağanlık ve Sınırsal Hareketlilik". Derleyen: F.Barth. Etnik Gruplar ve Sınırları (iç.). Çev. A. Kaya, S. Gürkan.İstanbul: Bağlam.ss.115-134.
- Derleyen: F.Barth. Etnik Gruplar ve Sınırları (iç.). Çev. A. Kaya, S. Gürkan.İstanbul: Bağlam.ss.11-40.
- Tanrıverdi, A. (2019) "Adıyaman Alevi Köylerinde Yaşanan Sosyal Değişim Üzerine Nitel Bir Araştırma". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD.
- Taş, K. (2022) "Aleviliğin Tanımı ve Temel İbadetleri". *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 104: 471-490
- Yıldırım, R. (2016) "Aleviliğin Ortak Referanslarının Belirlenmesi" "113K15 numaralı TÜBİTAK Projesi.
- Yıldırım, R. (2012). "Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 62: 135-162.

Niyazi Berkes'in Perspektifinden Din Sosyolojisi ve Laiklik ¹

İlker OFLU ²

GİRİŞ

Din, çok yönlü bir olgudur, denilebilir. İnsanın dünyada ve ahirette mutluluğunu hedefleyen din, insanın hem bireysel hem de toplumsal hayatını normlar koyarak düzenlemiştir/düzenlemektedir. Örneğin Kur'an incelendiğinde evlenme, boşanma, evlat edinme, akrabalık ilişkileri, terör, eğitim ve siyasal egemenlik gibi temel hak ve özgürlükler konusunda toplumsal hayatla birçok ilkenin insanlara vaaz edildiği görülmektedir. İnsanın toplumsal hayatına dair normlar koyan din, aynı zamanda toplumsal bir olgu olduğunu da göstermektedir.³

Devleti, bireyden ve toplumdan soyutlamak mümkün gözükmemektedir. Sınırları yasalarla belirlenmiş toprak parçası üzerinde, egemenlik hakkını yasalarla elinde tutan devlet; vatandaşlarının görevlerini, sorumluluklarını belirleyerek kentleşme, evlenme, eğitim alma, çalışma, göç, boşanma vs. bütün toplumsal ilişkilerini kontrol ettiğinden sosyolojik bir kurumdur.⁴

Nasıl din, insanın bireysel ve toplumsal hayatının her alanına hükmedip düzenleyerek kontrol ediyorsa aynı şekilde özellikle modern dönemle birlikte devlet de, insanın bireysel ve toplumsal hayatının her alanına yasalar vasıtasıyla hükmederek kontrol edip düzenlemeler yapmaktadır. Dolayısıyla din ve devlet

¹ Bu çalışma, Selçuk Kırtepe danışmanlığında İlker Oflu tarafından hazırlanan "Niyazi Berkes'in Din ve Devlet İlişkisine Dair Görüşleri" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

² MEB, Erbaa İstiklal Ortaokulu, oflu1453ilker@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-5692-5801

³ Ejder Okumuş, "Din ve Siyaset", Din Sosyolojisi, Mehmet Bayyığıt (Ed.), Palet Yayınları, Konya 2014, ss. 200-201.

⁴ Okumuş, "Din ve Siyaset", Din Sosyolojisi, s. 202.

KAYNAKLAR

- Ak, G. (2014). Türk Düşünce Hayatında Niyazi Berkes. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- Akdoğan, A. (2019). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Altun, F. (2004). Niyazi Berkes ve Eserleri Hakkında. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C. 2. S. 1. 439-474.
- Arslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2011). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Bauberot, J. (2008). *Dünyada Laiklik*. Ertuğrul Cenk Gürcan (çev.), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Berkes, F. (1999). Niyazi Berkes ve Mediha Berkes'in 1940'lı Yıllarda Ankara Köylerinde Yaptıkları Sosyolojik Araştırmalar. *İz Birakmış Kıbrıslı Türkler 1. Sempozyumu: Niyazi Berkes. 21-23 Nisan*. Gazimağusa. 1-7.
- Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı Uzluk Basımevi.
- _____ (1999). *Asya Mektupları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____ (2017). *Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____ (2020a). *Atatürk ve Devrimler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____ (2020b). *Teokrasi ve Laiklik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____ (2020c). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Coşkun, İ. (2012). Niyazi Berkes Üstüne. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3 (2). 49-86.
- Çetin, F. (2019). Siyasal İktidarın Meşrulaştırılmasında Politik Semboller: Tek Parti Dönemi (1923-1938). *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- Giddens, A. ve Sutton, P. (2018). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. Ali Esgin (çev.), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Kirman, M. A. (2011). *Din sosyolojisi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Kongar, E. (1999). Niyazi Berkes'te Çağdaşlaşma Kavramı. *İz Birakmış Kıbrıslı Türkler 1. Sempozyumu: Niyazi Berkes. 21-23 Nisan*, Gazimağusa, 31-37.
- Maclure, J. ve Taylor, C. (2015). *Laiklik ve İnanç Özgürlüğü*. İlhan Güllü (çev.), İstanbul: İskenderiye Kitap.
- Ocak, A. Y. (2019). *Türkler, Türkiye ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oflu, İ. (2022). Niyazi Berkes'in Din ve Devlet İlişkinine Dair Görüşleri. *GOP Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Tokat.
- Okumuş, E. (2014). *Din ve Siyaset*. Mehmet Bayyigit (Ed.). *Din Sosyolojisi içinde* (s. 199-224). Konya: Palet Yayınları.
- Özlem, D. (1999). *Niyazi Berkes'in Bilim Anlayışı. İz Birakmış Kıbrıslı Türkler 1. Sempozyumu: Niyazi Berkes. 21-23 Nisan*, Gazimağusa, 135-149.
- Parlak, D. (2020). *Laikleşme Sürecinde Camiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sezer, R. (2020). *Unutulan Yıllar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sümer, M. D. (2019). Üç Temel Üzerinden Niyazi Berkes Sosyolojisi: Toplumsal Yapı, Çağdaşlaşma ve Aydınlar. *DTCF Dergisi*. 59,2. 845-870.
- Tümer, G. (1999). *Din. İslam Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Willaime, J. P. (2017). *Dinler Sosyolojisi*. Ramazan Adıbelli (çev.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2012). Niyazi Berkes ve Türkiye'de Çağdaşlaşmanın Gelişimi. *Sosyoloji Konferansları*. 1-33.